ADRES	YENİ KAFKAS	ABONE ŞARTLARI
Moda Halis ef. Sokak	Sahip ve Başyazarı	Seneliği : 9 Lira
No. 8	Neşriyat Müdürü	Yabancı memleketlere
Kadıköy - İstanbul	Dr. VASFİ GÜSAR	15 Lira
Telefon : 36 10 94		Fiatı : 150 Kuruş

Yıl 4. Sayı 23 (47) İki ayda bir çıkar. Siyasî, Tarihî, Edebî EYLÜL — EKİM 1960

İÇİNDEKİLER

Soysuzlaşan bir âdet (Başlık-Vâse) .... Dr. Vasfi GÜSAR

Tek çarıklı kahraman ve Kafkas kızı MEDE (6) .... M. Fetgeri ŞÖENU

Kuzey Kafkasyada milliyetçiliğe karşı savaş (3) .... Ramazan KARÇA

Şimali Kafkas - Rus harplarından hatıralar (5) .... Yarbay Poullet CAMERON

Çerkesyada terbiye, âdet ve sosyal hayat .... ★★

Tunuslu Hayrettin Laş paşa .... Seyin TİME

Çerkeslerin kullandıkları Adige öz adlar .... Dr. Vasfi GÜSAR

Sovyet Kabarday Çerkeslerinde Tiyatro .... Maria MENĀPECE

Millî Hayat .... Ziyaettin SEMGUĞ

Hadiseler, Haberler .... ★★

Soysuzlaşan Bir Âdet

Başlık (Vâse)

Dr. Vasfi GÜSAR

İstanbulda çıkan (HAYAT) mecmuasının 14. Ekim. 1960 tarih ve 42 sayısının 18 inci sahifesinde bir okuyucunun (BAŞLIK ÂDETİ EVLENMEYİ ÖNLÜYOR) başlığı altında bir şikâyet yazısı var. Yazı aynen şöyle :

Milletimizin sür'atle çoğalması lâzım geldiğine inananlardanım. Fakat memleketimizde bazı âdetler var ki bunlar genç kızların evlenmelerini güçleştiriyor. Meselâ en çok Düzce, Adapazarı, Hendek ve Akyazı taraflarında oturan Abaza ve Çerkes kızları arasında 25-30 yaşını çoktan geçtikleri halde henüz evlenmemiş binlerce kız vardır. Buna bilhassa aralarında mevcut olan (BAŞLIK) âdeti sebep oluyor. Başlık bir nevi cihaz parasıdır ki bugün 6-7000 liradan başlıyor. Bu parayı derhal sayacaklar kolay çıkmadığı içinde kolay kolay evlenemiyorlar. Bir çok kızları evlilik saadetinden mahrum bırakan bu âdeti kaldırmak veya mânâsız bir şey olduğunu anlatmak kabil değil midir? diyor.

Başlık (Vâse) öteden beri bizleri üzen, hususiyle son zamanlarda itirazı gittikçe fazlalaşan içtimaî ve iktisadî bir hastalığımız olmuştur. Başlık; Kafkasın eski sosyal hayatında bir yardım vasıtası idi. Evlenen gençlere yardım olsun diye para, hayvanat ve sair kıymetli şeyler istenirdi. Kız babalarının bundan kasdı erkeklere nazaran fazla hürmet gören Kafkas kadınları/için (aile şerefi) mevzuu idi. Büyük mikdarda vâse elde edemiyen kızlar üzülür ve (kıymetsizmiyim?) derdi. Baba ve soy bu olay üzerinde fazla dururlardı. Kafkasyada fakirlik evlenmeğe mâni değildir. Evlenmek çağına giren gençlerin âdet gereğince ailesinden, soyundan akrabasından yardım istemesi ayıp sayılmaz, hatta bir hak telekki edilirdi. Alınan başlıktan, baba, amca, anne, kardeşler ve bazı yakın akrabalarda hisse alırlardı.

Başlık Kafkasyada güzel bir âdetti. Alınan başlık, baba ve diğer aile efradı tarafından yeni yuvanın hayrına sarf edilir, hatta asıl parayı fersah fersah geçerdi. Gelinin bütün yakın ve uzak akrabaları, konu komşular elden gelen yardımı esirgemezlerdi. Yuvanın güzel kurulması için yemek takımları, çamaşır takımları, perdeler, masa örtüleri komşu kızların meharetinden çıkar aileye hediye edilirdi. Vâsenin parasile yuva güzel bir düzene sokulurdu. Baba ve akraba yardımı da hayata yeni atılan gençler için esaslı bir temel olurdu. Anadolu yerli içtimaî hayatı da böyle değil mi? Orada vakıa başlık yoktur. Fakat evlenen gençlere erkek ve kız tarafı yardımı müştereken düşünürler. Şehir geleneklerinde misafir odasının erkek tarafına, yatak odasının kız tarafına ait olduğu, ve diğer bölümlerin müşterek olarak yapıldığı görülmüyor mu? Oradada akraba ve teallukat, eş ve dostlar hediyelerini esirgemezler. Hatta bazı ihtiyaçlar düğünden sonraya bırakılır. Kahve takımları, gelmemişse alınır, fincan takımları azsa bir daha eklenir. Hediyeler içinde bir kaç saat, bir kaç vazo, bir kaç biblo, müteaddit nadide örtüler, bir kaç takım kumaş ve elbiselik görmek daimâ mümkün.

Evlenmek; mesut bir yuva kurmak, aile teşkil etmek, huzur ve rahata kavuşmak, aileye, millete ve vatana hizmet edecek faydalı evlât yetiştirmek, baba ve ana olmak saadetine kavuşmak, hayat mahsulları yeni goncalarla avunmak, onlarla müşterek hayat sürmek sevinç ve bahtiyarlığını görmek içindir. Evliliği terviç etmek, yeni yeni aileler kurmağa temeller hazırlamak, hem ailenin, hemde milletin nüfusunu fazlalaştırmak ve yurdun müdafaa ve muhafaza kudretini artırmak yönünden vatana ve millete karşı vazifesini idrâk bakımından çok önemlidir. Az nüfuslu milletlerin sesleri bir az kısık, çoğunluğun sesi gür olur. Eski Kafkas hayatında da çoğunluk için neslin bakasına kıymet verirlerdi.

Kafkas hayatında güzel neticeler veren başlıkta (vâse), «VER VE KARŞILIĞINDA AL» düsturu hâkim idi. Fakat muhaceret hayatından sonra belki bir az hicretin elim yoksulluğu, hastalıklar, iztiraplar, muhite intibak edememekle vefiyatın çoğalması, nüfusun azalması, içtimaî hayatta gedikler açmış, istihaleler olmuş ve netice olarak o güzel âdet (Ver ve karşılığını al) vecizesi soysuzlaşmağa ve maddî menfaat,cehalet ve tenbellik hâkim olmağa başlamış pa-

rayı alan baba, kızına sarfedeceği yerde sermaye sayarak hususi ve şahsî işlerde kullanmağa başlamış, toprak almış, dükkân açmış, açıktan yemiş, şahsına sarfetmiş, kızını yalnız üzerindeki elbise ve koltuğu altındaki bohça ile damadına teslim etmiş, uğurlamış ve bu suretle hakikatta asil olan gâyeden tamamile ayrılmıştır. Eski devirlerdeki başlığın bugünkü durumu budur.

Yeni kurulacak yuvaların temellerini atmakta ana ve babaların vebâlleri büyüktür. Bunu idrâk edemiyen geri düşünceli, menfaat düşkünü, gözlerini hırs kaplamış insanlar; sırf kendi hasis emellerinin tehakkuku için güzel ve masum yavrularını para karşılığı feda etmenin şereflerine nakise vereceğini düşünmiyerek satılığa çıkardıkları ve bunları hayvan pazarında satılan hayvanlar gibi pazarlıkla satmağa ve üzerinde durdukları ve biçtikleri 6-7000 bin lirayı ceplerine indirerek evlerinin canlı, hareketli kızlarını çırçıplak üzerlerine bir elbise ve bir eski manto ile uzak ve yad illere, bilmedikleri yerlere göndermekte tereddüt etmiyorlar. Baş vuran insanların gençliğine, ihtiyarlığına, denkliğine, üzürlülüğüne, karakter ve terbiyesine ve sair hususlarına ehemmiyet vermiyorlar, hattâ sormuyorlar. Para gelsin de kim olursa olsun aşağılık hislerile hareket ediyorlar. Cahil, haris ve aç gözlü baba başka bir şey düşünemiyor. İstenen paranın çokluğuna itiraz edenlere kendi uydurduğu (KAFKAS ÂDETİDİR) diye milletini fena vaziyete düşürmiye çalışıyor, Âdet (habze) deki bilgisizliğini, cehlini örterek bir soyguncu gibi işin içinden sıyrılıyor. Hatta soysuzlaştırdığı âdeti savunmağa kalkıyor ve şerefi ile birlikte millî şerefi de ayaklar altına alıyor.

Vâse (başlık) bugün orta halli aileler için bile çok ağırdır. 6-7 bin lirayı veremiyen evlenemiyor. Hatta köyü terk edip uzak yerlere şehirlere göç ediyor. İşçi oluyor. Gittiği yerde parasız bile evleniyor ve bir daha köyüne gelmiyor. Köyde kalan ana ve baba veya da dede oğullarının, torunlarının yardımına daima muhtaçtır. Çocuklarından bir menfaat beklemek haklarıdır. Kız babaları da düşünmiyorlar ki onlarda icabında kızlarının, damatlarının ve torunlarının yakınlıklarını, ilgilerini tamamile kaybedi - yor. Yuvalar, aileler sönüyor, köyün nüfusu azalıyor. Köylerde kalan yaşlı kızları sıhhî, içtimaî, iktisadî yıkıntılar bir hayli zedeliyor, asabı, ruhî hastalıklar, çabuk ihtiyarlamalar onlara zindan hayatı yaşatıyor, dışarıda kız bulup evlenen erkeklerde bilmedikleri âdetler ve geleneklerden ötürü anlaşamamazlıktan mahkemelerde sürünüyor, boşanmalar, nafakalar hayatlarını felce uğratıyor, mesut aileler yerine hazin ve muztarıp cemiyetler teşekkül ediyor. Çocuklarda yetim veya öksüz yetişiyor.

Vâse (başlık)nın bugünkü içtimaî durumu bir yürek acısıdır. AHKÂM ZAMANLA DEĞİŞİR fehvasınca soysuzlaşmış bir geleneğin bu asırda içtimâî hayatta yeri kalmamıştır. Yapılmasına imkân bulunmıyan bir şeyi ferdlerden istemek akıl ve mantığa sığmaz. Aile teşkili gibi önemli bir dâvâda müstakbel damadını malını, mülkünü satarak ocağına incir dikmek gibi telâfisi güç bir durum ve belaya sokmak insanlığa uymaz. Hırsın, menfaatin aşağı duygulu- ğun yarattığı bu fena zihniyetin, bu elem verici hareketin zulmun, işkencenin ve insan haklarına tecavüzün ap açık bir ifadesidir. Evet İnsan satılır mı?

Bugün Afrika ortalarında ok ve mızrakla savundukları memleketlerini, vatanlarını, mevcudiyetlerini kurtarmağa çalışan ve insan haklarını ileri sürerek yardım bekliyen yam yam veya orta vahşi ve geri insanların yanında asil tarihe mlâik bu haris cahillerirn durumunu hepimizin düşünmesi gerekiyor. Vergi vermeden kadın ticareti yapan bu insanlar vergi kaçakcısı sayılamaz mı? Bunların hepsi hukukî meselelerdir.

1911 senesinde İnegöl'den zamanın Şeyhulislamına başlık meselesinin halli için baş vurulmuş, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı keşmekeşleri, ıztırapları bu işin halline sıra vermemiş. 1940 senelerinde Suriye'de Thamateler toplanmışlar başlığın 500 Suriye lirasına (beşyüz türk lirası) indirilmesi kararını vermişler, tatbik etmişler. Ürdün'de ayni şekilde hareket etmiş. Yine bu vase mevzuunda hemşehrimiz Dr. Hilmi Tuğuj'un dergimizin 1957 senesinin 3 numaralı sayısında güzel bir yazısı var. O da bu yaraya dokunmuş. Fakat muhtaris cahiller aldırış etmemiş.

Bugün bu medeniyet asrında ve bir hukuk devleti içinde başlık denen ve bir kaç munhasır yerde kalan bu meş'un müessesenin yıkılması, beyaz kadın ticareti yapan bu menfaatçı insanların insan haklarına tecavüzunun önüne geçilmesi zarureti vardır. Nesillerin idâmesi, insan haklarına saygının her şeyden üstün tutulması her insanın ve insanım diyen her yaratığın vazife ve borçudur. İşte size kalbimin bütün asabiyet ve heyecaniyle üzüldüğü bu şeylere artık son vermek zamanının geldiğini söylemek isterim. İsterim ki bütün hemşehrilerimde elem duyan, tutuşan, yanan bir ruhla kadını (satılık metâ) haline sokan bu çirkin harekete son versinler, bu içtimaî yarayı tedavi çarelerini düşünsünler,. Başta Kafkas Derneği bununla ilgilensin ve azda olsa bu menfaat düşkünü insanlara artık yeter desinler.

Tek Çarıklı Kahraman ve Kafkas Kızı Mede

— 6 —

M. Fetgeri ŞÖENU

Bu, boş değil bir hikmet imiş... Mâbutların rekabeti bu hikmetin pınarı imiş... Öyle derler ki; evveli bilinmeyen bir zamanda Kafkasya'dan yâd illere düşen güzeller neslinin göçmen kulları gece gündüz yol aldıktan sonra (MARMARA) nın bir sonunda (Dardanos)un ilk kurduğu mamureyi taçlayıp süsliyen (TRUVA)yı yurt edinmişler... Bu şehir, gün olmuş ki elemlere, cefâlara esas olmuş, sefâletlere, felâketlere boğulmuş imiş... (Elinos)ların kargılı mızraklı ağlarla muhasaralarına da uğrayan bu şehir (Güzel Elen)in Isparta'dan kaçırılmasından sonra daha pek çok maceralarada şahit olmuş. Meselâ; Priam'ın kızı (Poliksen) ile kan kokusu arasında münakaşaya girişen ve bu yüzden ölümlerden ölüm beğenen, en sonra da büyük kalpli (Poliksen)in kendisine kurban edilmesini hoş gören (Aşil)in maceraları gibi... Zaten bu savaş eri kahraman henüz dünyada yokken onun kaderi de bedbaht (Truva)nınki ile beraber ve aynı sahifede tabiat kitabına yazılıp mukadderat ilâhına tevdi edilmiş imiş...

Şöyle ki, pembe ufukların çerçeveli ve lacivert zemini üzerine sarı parlak yıldızlarla kubbeli bir bahar gecesinin hülyalarında genç şehzade (Pele) ile peri kızı (Tetis) için, sonrada (Aşil) içinde doğacağı, bir gelin odası hazırlanıyormuş, fazlasile edilen itinaları himmetler tekmil ölümsüzlerin, ulularn bu düğüne icabetini vadetmelerinden ileri geliyormuş... Güller, yaseminler, sünbüller, irisler, zanbaklar da mest edici kokuları, renk renk manzaralarla bezenen bu yerlerde şaraplar içiliyordu...

Bir ararlık gün açılmış, gök yarılmış, sâikalara, şimşeklere ferman veren büyük Allah yellere tevdi ettiği altınlarla güzelleştirilmiş mükellef tahtile düğüne şeref vermiş ve bunu pek debdebeli bir mabutlar heyeti takip etmiş... Zümrüt, yakut işlemeli tahitlerde hep ilâhlar gelmişler. Erkek, dişi bütün tanrılar en hoş, en câzip, en vekarlı kiyafetlerile lâhuti bir içki alemine dalıp gitmişler... Meclis bir aşk dershanesi olmuş, efsâneler hep aşk okumuş. Bütün mabutlar zinde ve tuvana heyetlerile ölmez güzellikler mümessilelerinin huzurunda liyakat sevdasına düşmüşler. Hatta aşk için titreyecek bir kalbe malik olması ancak (Venüs) ile tesadüfinde beliren, o zamana kadar bir kalbe sahip olup olmadığını kendisi bile idrâk edememiş bulunan taş yürekli, aşka dalmaz (Mars) bile şimdi ona harâretle, kaynayan iştiyakile çarpmak istidadını pek fazlasile taşıyan bir kalbe malikiyetini öğreten güzellik ilâhesinin çıplak vücudundan fışkıran kokularla sarhoş ve onun ayakları dibine yatmış hayran hayran endamını seyrediyor ve yalvarıyormuş...

Tam böyle, ölmezlerin bir âlem içinde mest olup gittikleri bir anda beklenilmeyen bir hâdise ortalığı çınlatmış, ve bir lahzada elmas gibi parlıyan bir cisim yuvarlanarak yerde sürünmeye başlamışken gâiplerden doğan bir seste haykırıyormuş; Bu altın elma bu topluluğun en güzel olanına hediyem olsun.. Ses kesilmiş, sükünet hâkim olmuş... Lâkin eğlenti sevenler eski neşeyi bulamamışlar... Bir az evvel güzellik heykelleri önünde secde edip şirler okuyan aşkseverler, tanrılar şimdi hep neşesiz ve kederli... birbirlerinin yüzlerine bile bakmıya cesâret edemiyorlarmış... Bütün ilâhların nazarları meclisin ortasında yuvarlanıp duran altın elmanın üzerinde de yazılı olan : EN GÜZEL OLANA

Cümlesine takılmış kalmış ve her kesin kulağında bir az evvelki gayp sedası mütemadiyen ötüp durmuş... Meğer o elma (Diford) un sanat mahsulü olup onu dâveti lüzumsuz görenlerden intikam almak için böyle gürültü ile ortaya atmış imiş. Eyvah diye üzülen bütün nazarlar bir az sonra hayalinden ürktükleri kargaşalığa da şahit olmuşlarmış. Çünkü (Diford)un bu seferki hilesi cazip bir şiir ile fena ruhları, ihtirasları kendi heveslerine bağlayan bir mahiyette imiş...

Mest ve müthiş haz ve zevk deryasında kendini kaybetmiş olan misafirler biribirlerine düşmüşler, her biri bir suretle liyakat iddia etmiye, güzellik sat-

maya başlamış imiş,... Bir müddet sonra İlâhlar bir az yatışmış ama İlâheler gittikçe göğremişler... güzelliklerine mağrur ölmez zâde dilberler hep birer suretle övünüyorlarmış. Aralarında kavga başlamış... En güzel olmak meziyeti, iddiası döne dolaşa, denizlerin köpüğünden hasıl olup (Kıbrıs) kıyılarında göz kamaştırarak mest bir halde yatarken bulunan, güzellik mâbedinin güzellikle mağrur ilâhesi ve vefa ile merhamete yabancı kalan (Küpidon)un anası (VENÜS) ile mâbutlar mâbudu şimşek ve yıldırımın ilâhı (JÜPİTER)in hemşiresi ve zevcesi güneş gibi nurlu, ay gibi parlak, fakat yükseklere çıkmak için bulut kadar haris (HİRA) ve irfanın, belagatın, fasahatın ilâhesi, sanatların koruyucusu, ayni zamanda kavgacı ve anasız doğmuş (ATENA - ATHENA) arasında mücadeleyi mucip olmuş, her biri: O BENİMDİR!... den başka bir şey teleffuz etmemişler... Böylece kiskançlık ateşi pek ilerlemiş. Halbuki ölmez tanrıların hiç biri, biribirine tercih edilemiyecek derecelerde güzelliklerle dolu olan bu şiirin, zevkin, sevginin menbaları arasında birine mukabil diğerlerini darıltacak olan hakemliği kabule cesaret edememişler...

Böyle dalmış, kendini kaybetmiş, cidal içinde zevki kaçan işret meclisi, yeni bir misafir ile dalgalanmış... Bu Tanrıların yel ayaklı emir eri (HERMES) imiş...Hepsi sevinmişler... İşte hakem geldi!. naralarile karşılayıp alkışlamışlar... Lâkin o yutmamış... yalnız fazlaca kaçırdıkları şarabın mestliği ile iyice düşünemiyen ilâhlar meclisine bir yol göstermiş :

TRUVA da demiş, Kafkasya'dan hicret edip yerleşmiş bir hükümdâr vardır. Adına (Priyam) derler. Onun (İda) dağlarındaki hayvanatı ardında gezen güzellikle tanınmış doğru özlü, doğru sözlü bir oğlu vardır. Adına da (Paris) derler. Olsa olsa bu dâvâyı o güzel Kafkas çocuğu halleder. Bu fikre hepsi kanaat getirmişler ve Paris'i davet etmişler. Ayağında çarığı, elinde kavalı, sırtında koyun postundan kürkile toplantıya giren Paris evvelâ (Hira)ın huzurunda gözleri kamaşmış, başı dönmüş hemen : Senindir. Bu belki senindir... diye haykırmış... Mağrur Hira'nın yanından (Atena-Athena) nın yanına geçince: Hâşâ demiş. Bu yalnız senin olabilir... Hira'nın hiddeti, Atena'nın gururu Paris'in üzerinde hiç bir tesir yapmadığı (VENÜS) ü görünce hükümlerinde pek acele ettiğini itiraf etmiş... Çıplak ve gözleri kamaştırıp ruhları teshir eden güzellik ilâhesinin güllerle süsülü tacla örtülü başına : Bu ancak senindir. Başkasi tasarruf edemez...

Diye huzurunda secde etmiş. Galip gelen (VENÜS)ün güzelliği zafer neşesile bir kat daha parlamış, etrafındakilerin ateşli tebessümlerile sevindirirken pek güzel endamile sallana sallana inci tanelerile süslü sedeften yapılmış tahtına çıkmış, ve bu tahtı alıp kaçan, uçuran sevdalı güvercinlerin kanat çırpmalarile uçup zevk boşluğunda kaybolup gitmiş... İşte, halasının intikamile ruhu kaynayan (Paris)in güzel (Elen)i kaçırabilmesindeki hikmet buradan doğuyordu. (VENÜS) yaramaz ve fettan oğlu (Küpidon)un oklarile (Elen)in kalbini (Paris) hesabına yaralatmış, bu suretle güzellik müsabakası hakemliğinin şükran borcunu ödemiş idi... Halbuki (Venüs)ü kendilerine tercih eden haddini bilmeyen (PARİS) in hareketini küstahlık telekki etmekten bir an uzak kalmıyan (HİRA) ile (ATENA) ona, bundan ötürü (TRUVA) lılara düşman idiler...

——— 0 ———

İsparta'nın padişahı, eşinden kâm almadan bedbaht kalan (Menelas) ağlıyarak ye'se girmiş, sağa ve sola adam salmış ise de hiç bir yerde sevgilisini bulamamış, genç yaşında belalara girmiş... Bu sırada (HERGÜL) ün kaçırdığı (HEZİYYON) un biraderi TRUVA sultanı (PRİYAM) oğlu (PARİS)in getirdiği ganimeti görünce çok sevinmiş ferman edip bayram yapmış;

Oh, demiş, İşte hemşiremin kurtuluş fidyesi, ve hemen (MENELAS)a haber göndermiş; Hemşiremi gönderirseniz, Zevceni de ben gönderirim!... Demiş imiş. Zevcesinden haber alan bedbaht koca bu sözlere pek vurulmuş, komşu olan şah zadelere haber etmiş, (TROVA) ye sefer için imdat istemiş... meğer, o kralzadelerle arasında evvelce, karısı için ahde bağlı and içilmiş imiş...

O andı şöyle rivayet ederler ki :

Isparta'da bir krallık tacı giyen (TİNDAR) ın kızı olan ve (MENELAS)ın firarı zevcesi bulunan (ELEN) bütün ELİNOZ diyarinın pek müstesna bir incisi imiş... en hârika güzellikler onun payesinde kararırmış... Gülüstanların atikliği, fecrin güzelliği, rüzgârın tatlı sesi, denizlerin ninnileri hep ondan gelir, yine ona dönermiş... O güzelliklere renk verirmiş... O kadar ki bir baharın beyaz renkli ilk açılan zanbağı gibi, henüz on, on iki yaşlarında yeni serpilen bir çağda iken bile güzelliğinden uçan sihir ve fusundan kalpler titrer, boyunlar bükülür, ayaklarının bastığı topraklar secdelerle şereflenirmiş... Hatta bir gün ismet ve iffet ilâhesi (DİYANA) nin mabedinde raksederken, o ülkenin en namlı ve şanlı bir kahramanı (TEZE) kendisine can ve dilden aşık olmuş, kaçırmak için çok zaman fırsat gözlemiş imiş...

(Devamı var)

Kuzey Kafkasya'da Milliyetçiliğe karşı savaş

— 3 —

Ramazan KARÇA

O zamanın Sovyet basını, milliyetçiler tarafından yapılan bozgunculuk ve Sovyet aleyhtarı faaliyetin maarif ve kültür sahasında dahi yapıldığına dair bir çok vak'alardan bahsediyordu. Bu basının bildirdiğine göre (kültür cephesi) nin halk maarifi ve diğer kollarının idare edici mevkilerinde bilhassa inkılâp aleyhtarı milliyetciler, panislamist ve pantürkistler oturuyor, ruhani, asilzâde zümresine mensup olanların çocukları olanlar vasıtasile yüksek okullara gönderiliyor, okullarda rusça tedrisatına engel oluyor, okul kitaplarına, ayni suretle edebi eserlere burjuva ruhunu sokmağa çalışıyorlardır. Kabartay-Balkardan haber verildiğine göre, cumhuriyette yakın zamanlara kadar maarif işlerini İ. Afaunov (ayni zamanda devlet neşriyat müdürü) idare ediyordu. Bu adam, iyice maskelenerek cumhuriyet okullarında inkılâp aleyhdârı faaliyette bulunuyor, kasden okullarda Rus dili ve edebiyat tedrisatına engel oluyordu. İdare ettiği neşriyat müessesesi hesabına Naloyev, Pşenokov, Hocayev, Ulbaşev, Hoçiyev ve başkalarının inkılâp aleyhdarı eserlerini bastırıyordu.

Dağıstandan da şu haberler geliyordu: Uzun müddet Dağıstan halk maarifini idare etmiş halk düşmanı milliyetçi Astemirov, (Sosyalistik Rus kültüründen ve Moskovadan uzak bulunmalı) parolasiyle hareket ederek (köy okullarında rusça tedrisatını büsbütün kaldırmıştır).

Kuzey Osetinistan'ın, Dağıstanın, Çerkesistan, Çeçen-İnguşistan'ın ilmi araştırma enstitüleri dahi sert tenkitlere maruz kalmıştı. Bu müesseselerde çalışanlar, millî dilin işlenmesi sahasında, terimlerin tesbitinde, sözlüklerin telifinde, tercüme işlerinde, tarih araştırmalarında (bozguncu faaliyette bulunmak) ile suçlandırılıyorlardı. (Çerkesistan Kültür Kuruculuğu Enstitüsü), Rusçadan Çerkesçe ve Abazacaya yapılan tercümelerde kasden bozgunculuk yapmakla itham olunuyordu. Çeçen-İnguş Komünist partisi eyalet komitesinin dil sahasındaki işlerin durumu meselesine ait kabul etmiş olduğu bir kararnâmede, Çeçen-İnguş milliyetçilerinin tercümelerde burjuva millî terimler kullandıklarını Türkizm ve Arabizm ve ne olursa olsun Sovyet milletlerinin (Yani Rusların) terimlerinden kaçınmaya çalıştıkları kaydolunuyordu.

Kuzey Kafkasya yazarları Birliği dahi Sovyet ve Rus aleyhdarı faaliyette bulunmak ithamlarından kurtulamamıştı. Bolşeviklere göre, Dağıstan yazarları, iki senedir Rus ve Sovyet klâsiklerinin Dağıstan dillerine tercüme işinde sabotaj yapıyor. Çeçen-İnguş ve Osetin yazarları ise kendi eserlerine ancak kendi milletlerinin mazisine yer veriyor. Sosyalist kuruculuğunu göstermeyi ihmal ediyorlardır. Dağıstan yazarları arasında Rus yazarlarına karşı düşmanca bir tutumun müşahede olunduğuna dahi işaret ediliyordu.

Kuzey Kafkasyada burjuva milliyetçiliğini ortaya koymağa çalışanlar, kadim zamanlardan beri Dağıstanda yerleşmiş küçük Yahudi kabilesi arasında dahi Sovyet aleyhdarı faaliyetler bulunuyorlardı. Bolşeviklerin kanaatlarına göre, Derbend şehrinde uzun müddet intişar eden Zahmetkeş adlı gazete, Yahudi burjuva milliyetçileri için hoparlörlük vazifesi yapmış ve gazetenin baş yazarlığını da halkın can düşmanı siyonist Yuhannan Yuhannov yapmıştır. Yuhannan, gazete sahifelerinde inkılâp aleyhdarı propagandalara yer vermiştir. Büyük Rus milletinin, Rus dili ve kültürünün bu can düşmanı, Tat dilinden bütün rusça kelimeleri canla başla atmağa gayret etmiştir.

Kremlin'in Kuzey Kafkasya'yı ele geçirmek işin de 1919-1921 yıllarında Sovyetlere büyük yardımlarda bulunmuş yerli Dağıstan idarecilerine karşı tutumu, oldukça dikkate değer bir mahiyet taşımaktadır. Korkmazov, Samurski, Dalgat, Taho-Godi ve başkaları gibi ileri gelen yerli komünistler, Rus komünisti Lomonosov'un tarif ettiği vecihle. (Halk düşmanları) olarak ilân edilmiş ve müttehit burjuva milliyetçi inkılâp aleyhdarı grup gibi tanınmışlardır. Bundan başka, Korkmazov'a (faşist nasyonalist), Samurski'ye de (Burjuva milliyetçilerin ideologu) damgası da vurulmuştur.

Dağıstan millî-komünistlerini meydana çıkarmak işine iştirak etmiş Lomonosov'un söylediğine göre, Dağıstan yerli idarecileri, hiç bir zaman hakiki komünist olmamış, Bolşevik partisinin (maskelen-

miş) düşmanları kesilmişlerdir. Onlar, kendi parti aleyhdarı yeraltı faaliyetlerine güya, Dağlı Muhtar Cumhuriyetinin evvelâ iki, sonradan ise bir çok muhtar eyaletlere taksim olunduğu tarihten itibaren başlamışlardır. Samurski ve Korkmazov tarafından idare edilen grup, 1924 te merkez komitesine hitaben yazılmış bir vesikayı imzalamıştır. Lomonosova göre bu vesika, burjuva milliyetçileri ve panturanistlerin faaliyet ve programı imiş. Bu grup, yalnız Dağıstan burjuva ve ruhanilerini değil, belki bütün Kuzey Kafkasya sovyet aleyhdarı elemanlarını da savunma yolunu tutmuştu. İdare başında bulunan Dağıstan komünistleri, (Dudarov, Tavkeşev ve saire gibi) Kabarday Balkardan ve Kuzey Kafkasyanın diğer millî cumhuriyetlerinden Dağıstana kaçıp sığınan büyük emlâk sahiplerini, asilzadeleri himaye ediyor ve destekliyorlardı. Yine Lomonosova göre, burjuva milliyetçilerinin bütün sovyet aleyhdarı faaliyetleri güya, Çeçen-İnguş, Kabarday-Balkarda, Osetistanda ve Kuzey Kafkasyanın diğer eyaletlerinde faaliyette bulunan millî gruplarla işbirliği yaparak temasta bulunan Dağıstan yerli burjuva milliyetçi grubu tarafından idare ediliyormuş.

Bilindiği gibi, sovyet basınında bu çeşit açıklamalar neşrolunur olunmaz, derhal bu faaliyetlere adı karışmış kimseler partiden ihraç ve tevkif olunuyorlardı. Bunların düşmanca faaliyetleri ve Kuzey Kafkasya inkılâp aleyhdarı milliyetçiler merkezine mensubiyetleri hakkında uydurma dosyalar tanzim edildikten sonra bu gibiler kurşuna diziliyor, yahut da toplama kamplarına gönderiliyorlardı. İsimlerini aşağıya aldığımız kimseler işte bu kategoride yer almışlardır :

Necmeddin SAMURSKİ (Efendiyev) - 1920 de Dağıstanın bütün kızıl partizan müfrezeleri kumandanlığını ve Dağlık Dağıstanda İmam Şamilin torunu Sait bey ve Kuzey Kafkasya ile Dağıstan imamı Necmeddin Kötsinski tarafından idare edilen isyanı bastıran kızılordunun siyasî komiserliğini yapmıştır. Dağıstan; Sovyet Rusyaya ilhak edildikten sonra Samurski, Dağıstanda idare edici mevkileri de bulunmuş, 1935 ten 1937 ye kadar komünist partisinin Dağıstan eyalet komitesi birinci sekreterliğini yapmıştır. Dağıstan tarihine, ekonomisine ve kültürüne dair bir çok eserleri vardır.

Celâleddin KORKMAZOV — Leni'nin yakın iş arkadaşlarındandır. 1905 ilk Rusya ihtilâline faal bir şekilde iştirak etmiş ve bu yüzden Çar hükümeti tarafından Olonets vilâyetine sürülmüştür. Bir müddet sonra Fransa'ya geçmiş ve Sorbon Üniversitesinden mezun olmuştur. 1917 de Dağıstan'a dönen Korkmazov; Kuzey Kafkasyada Sovyet tarafdarı sosyalist grubunun ilk teşkilâtçılarından biri olmuştur. 1918 de Dağıstan askerî ihtilâl komitesinin başkanlığına seçilmiştir. 1919 da Dağıstan'da general Denikin'in gönüllü beyaz ordusu ile çarpışmak üzere partizan müfrezeleri kurmuştur. 1921 den 1934 de kadar Dağıstan Sovyet Muhtar Cumhuriyetinin hükümet başkanlığını yapmış, daha sonra bu vazifesinden alınarak Merkez İcra Komitesinin milletler şurası yanındaki yeni alfabe komitesi başkanlığına tâyin olunmuştur (1934-1937).

Betal KALMİKOV — Eski ihtilâlcilerden olup, Çar hükümeti zamanında bir kaç defa tâkibata uğrıyarak tevkif edilmiştir. 1917 de Terek eyalet şurası azalığına seçilmiş, 1919 dan 1920 ye kadar kızılorduda kumandanlık mevkilerinde bulunmuştur. Stalin, Orconikidze, Kirov, Voroşilov ve başka komünistlerle beraber çalışmıştır. 1921 den 1930 a kadar komünist partisi Kabartay-Balkar parti komitesi sekreterliğini yapmıştır.

Şhançeri HAKURATE — Aktif ihtilâlcilerden olup 1922 den 1936 ya kadar evvelâ Adige eyalet icra komitesi reisi, sonra da komünist partisi eyalet komitesi sekreteri olmuştur. 1936 da ölmüş, Krasnodar şehrindeki «Beliy Sobor» meydanında büyük bir törenle defnedilmiştir. 1937 de mezarından çıkarılan cesedi bir halk düşmanı ve burjuva milliyetçisi gibi kenara atılmıştır.

Halit OŞAYEV —Çeçenistan komünistidir, ilkin Dağlı Devlet Pedagoloji Enstitüsü müdürlüğünde bulunmuş, sonradan Kuzey Kafkasya Halkları ilmi araştırma Enstitüsü müdürlüğünü yapmıştır.

Hasan APBA — Karaçaylı komünisttir. Karaçay eyaleti komünist parti komiseri sekreterliğini yapmıştır. Meslekî itibarile ediptir ve (Siyah sandık) romanının yazarıdır.

Şhançeri BAGOV — Çerkestir. Adige komünist parti eyalet komitesi ikinci sekreteri olmuştur.

İbrahim BAKOV — Çerkestir. Krasnodar'daki Pedagoji Enstitüsü müdürlüğünü yapmıştır.

İsa ŞHAKUMİDOV — Çerkes Komünist partisi Adige eyalet komitesi birinci sekreterliği vazifesinde bulunmuştur.

İsmail BARON — Maykop şehrinde Adige Eyaleti Halk maarif işleri müdürlüğünü yapmıştır.

K. BOROKAY — Maykop şehrinde Adige Eyalet icra komitesi başkanı olmuştur.

M. MEZUJOK — Maykop Adige eyalet icra komitesi sekreterliğini yapmıştır.

H. PETUVAŞ — Adige eyalet icra komitesi başkan birinci muavini ve Maykop şehrindeki kül-

tür kuruculuğu ilmî araştırma müdürlüğünde bulunmuştur.

Daniel TORGOYEV — Kuzey Osetistan icra komitesi başkanı.

Simon TAKOYE V —Kuzey Osetistan eyalet parti komitesi sekreteri.

Kubati DZAGUROV — — Profesör Kuzey Osetistan Pedagoji Enstitüsü öğretmeni.

Yukarıda aldığımız liste, elbette tam olmaktan çok uzaktır. Bilindiği gibi, 1936-1938 yıllarında «Burjuva milliyetçiliği», «Halk düşmanlığı» adı altında Kuzey Kafkasya Sovyet muhtar cumhuriyet ve eyaletlerindeki parti, sovyet ve iktisat organlarının, ayni suretle kültür müesseselerinin bütün mesul idarecileri tevkif edilmiş, sürülmüş veya kurşuna dizilmişlerdir. Elbette on binlerce basit vatandaş (ruhaniler, aydınlar, köylüler) bu hesaba dahil değildirler. Böylelikle görülüyor ki Kuzey Kafkasya aydınlarının birden bire üç nesli, yani partili ve partisiz eski aydınlar zümresinin bakiyeleri, 1919-1920 yıllarında Kuzey Kafkasya'nın kızılordu tarafından istilâsına yardımda bulunmuş olan mesul komünist idarecileri ve nihayet sovyet devrinde yetişmiş olan komünistler ve partisizler şiddet ve tazyik siyasetine maruz kalmışlardır. Meselâ, Çeçen-İnguşistanda ağustos 1937 de kolhoz aleyhdarlığı yapmak, sovyet iktidar mümessillerini katletmek. 1920-1930 yıllarındaki silâhlı isyanlara katılmak suçuyla itham edilmek suretile 14 bini aşkın köylü tevkif edilmiş yahut ortadan kaldırılmıştır. Ayni yılın ekim ayında Çeçen-İnguş cumhuriyetinin 137 kişiyi bulan bütün hükümet ve parti komitesi kadrosu tevkif edilmişti. Aynı hadise, Dağıstan, Kuzey Osetistan ve Kabartay - Balkar muhtar sovyet cumhuriyetlerinde, Adige, Karaçay, Çerkes muhtar eyaletlerinde tekrar olunmuştu.

Sovyetler Birliği Komünist partisi XX. kongre - sinin gizli toplantısında (1956), 1936-1938 yıllarındaki terör hâdiselerine temas eden Hruşçev, Stalin'in hata ve kabahati yüzünden bu yıllarda bütün Soşyetler Birliği çapında kitlevî şiddet ve tazyik siyaseti tatbik edilmiş olduğunu itiraf etmiş ve her hangi bir muşahhas suça dayanmıyan bu şiddet ve baskı neticesinde partinin, parti kadrosu bakımından büyük kayıplar verdiğini ilâve etmiştir. Yine Hruş - çev'in söylediğine göre, Stalin'in ölümünden sonra, bu adamların dosyaları gözden geçirilmeye başlanmış ve 1954 ten bugüne kadar Yüksek Askeri Mahkeme tarafından, içlerinden ekseriyeti ölmüş 7679 kişinin itibarı iade edilmiştir.

Maamafih; Stalin terörü kurbanlarının (dosyalarını gözden geçirmek ve itibarlarını iade etmek) işinde objektif bir zihniyetle hareket edilmiş olduğuna şüphe etmemek de mümkün değildir. Zira, bütün bu işler, hür bir basının, içtimaî kontrolun bulunmadığı ve 1936 - 1938 yıllarına ait mahrem evrakın ilân edilmediği sovyet şartları altında cereyan etmektedir. Üstelik, itibar iadesi de bu cinayetlerin işlenmesine iştirak etmiş bulunan şahısların idare ve kontrolü altında yapılmaktadır. Kimseden gizli değildir ki; bugün Sovyet hükümeti ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkez komitesi başkanı bulunan Hruşçev; o tarihlerde Ukrayna parti merkez komitesinin birinci sekreteri iken Ukrayna millî aydınlarını ortadan kaldırmak işini bizzat idare etmiştir. Ayni şeyi Kırım, Kafkasya, Türkistan ve Sovyetler Birliğinin diğer müslüman millî komünistlerinin imha işinde aktif rol oynamış olan Voroşilov, Mikoyan ve diğerleri hakkında da söylemek mümkündür. Bundan başka, 1943-1944 yıllarında Çeçen-İnguşları, Karaçay - Balkarları, Kalmık ve Kırım Türklerini zorla topyekün sürgün işini idare etmiş olan general SEROV, daha son zamanlara kadar Devlet Emniyet Komitesi başkanlığında bulunmuştu.

Acaba, durum böyle iken, 1936-1938 yılları hâdiselerine ait gerçeklerin ortaya konmasına meydan verilir mi? Elbette, hayır. Kremlin'in Kuzey Kafkasya millî komünistlerinin sözde (İtibar iadesi) meselesini ele alışındaki iki yüzlülük de ancak bununla izah edilebilir. Yâni tek tük kimselerin, hemde öldükten sonra itibarları iade edilmiştir. Fakat, Kafkasyada Sovyet koloni siyasetine karşı aktif olarak mücadele yürütmüş bulunan yüzlerce komünist ve binlerce partisiz vatanseverler bugüne kadar Sovyet toplama kamplarında çile doldurmakta, kurşuna dizilmiş ve sürgünde can vermiş olanların cesetleri de uzak meçhul mezarlarda çürümektedir.

SON

Şimali Kafkas - Rus Harplerinden Hatıralar

— 5 —

Yarbay Poullet CAMERON

Hareketimizden bir gün evvel idi ki son bir seyirde bulunmak üzere sabah erken atlarımız hazırlanmış ve kahvelerimizi içmiş ve İranın en güzel tönbekisinden çubuklarımızı tüttürmüş idik. Derinden hafif bir top sesi işittim. Dinledim, etraf tamamile sükûn ve sükûnet içinde ve bizim adamlarımızzın ve bizim atların sabırsızlıktan ileri gelen gürültüsünden başka bir ses işidilmiyordu. Yanlış duyduğuma hükmettim. Bir az sonra evin etrafındaki bahçenin kapısına gitmiştim. Orada tekrar bir ses kulağıma geldi ki bu defa yanılmak ihtimâli yoktu. Çünkü muhtelif fasılalarla tekerrür ediyordu. Hemen geriye dönüp keyfiyeti söyledim, hepsi toplandı. İki üç kazak ve ben kulaklarımızı yere diktir, akibinde Kazaklardan biri sıçradı. Amirine Rusça bir şeyler söyledi. Âmiri onun sözüne güldüğünden inanmadığını anladım. Lâkin şimdi ses yükseldi. Artık ses tekerrür ediyordu. En sağırımızın, en idraksizimizin bile bunun pek uzak olmayan bir mesâfede şiddetli bir çatışmadan doğduğuna kanaat getirebileceği derecede idi.

Bir dakikada her şey karıştı. Bizde döndük. Eğlenti fikrimiz değişti. Boruların tız sesile uykuda olan askerlerde uyandılar. Umulmaz kısa bir zamanda hat muharipleri, atlarını gemlerinden tutarak muayyen mevkilerinde toplandılar. Toplar çıkarılarak yerlerinde mevki aldı. İki üç kişiden terekküp eden bir kaç takım keşif için etrafa dağıldı. Toplayabildikleri askêr ile bir birlik teşkil olunarak hemen müsademenin vuku ihtimali olan tarafa acele gönderildi.

Bütün müslümanlar derler ki: Her şey kısmettir. Her kes taliine razı olmalıdır. Bu esnada ben buna yarı inanıyordum. Sayın dostum Mr. Rodofinikin hareket ederken son tenbihlerinden biri Kafkasyada daima vukua gelen müsademe ve savaşlarda bir kazaya uğramamak için bunlara katılmaktan çekinmekliğim tavsiyesi idi. Bende bu tavsiyeye tamamile uyacağımı vadetmiştim. Lâkin tâlia karşı gelebilecek kuvvet kimde vardır?... İşte böyle... ikinci defadır ki hiç bana ait olamayan bir işte muharip taraftan birile bulunmak zorunda kalmıştım.

Seslerin geldiği tarafa bütün dikkatimi verdim ve anladım ki harp başka bir şekil almış. Birden bire o taraftaki ufuk kıp kırmızı oldu. Güneş doğmuyordu. Çünkü daha pek erken. Bundan başka vaka doğuda olmuyordu. Bir az sonra genişleyen ziya şimdi daha büyük, donuk, siyahça bir renge değişti ki bir bakışta vaziyeti anladım, hücüm edenler galebe çalmış ve mevkii zaptettikten sonra mutadları gibi ateşe vererek çekilmişler.

Yavaş yavaş gök aydınlaştı. Güneş doğdu. Etraftaki parlak manzaraya yeni parlaklıklar verdi. Biz emindik ki pek uzak olmayan bir yerde de bir sabah evvel bu doğuşu gören, bir kaç saat evvel hayatta olan kuvveti, kudreti ile ruh sahibi iken şimdi cansız, kaskatı... ne doğuşun azametini, ne mevsimin letâfetini... hiç bir şeyi his etmeyen, bir çok kahramanları da bir aynı güneş, aynı ışıklarile aydınlatıyordu. Bütün sinirlilik ve heyecanla haber bekliyorduk. Bu da çok geçmedi. Bizim keşif askerlerimiz birer birer ve pek az - hakikaten pek az - ve çoğu tehlikeli yaralı olarak ancak canlarını kurtarabilmiş idiler. Bunlardan bu taarruzun safhalarını öğrendik.

Taarruz, on sekiz, yirmi verst mesafede savunması üç piyade bölüğü ile bir mikdar Don kazaklarına ve bir kıta topçu birliğine verilmiş olan yeni bir kaleye vaki olmuş. Bu kale Dağlıların o müziç hücumlarına diğer kalelerden daha az maruz idi. Vâkiâ bundan dolayı bir baskına maruz kalmamak için gerekli takyidât ihmal edilmiş değildi. Tarafsız veya dost kabilelerden olduklarını iddia eden bazı Çerkes kafilelerine askerler ile alış veriş için içeri girip dışarı çıkmak müsaadesi verilirken tedkik ve araştırmada gösterilen müsamahadan ileri gelmiştir. Taarruzdan bir akşam evvel bir takım çerkesler mütattan fazla kalmışlar ve bu esnada istihkâmların bütün teferrüatını dikkat ve önemle tedkik ederek vaziyeti öğrenmişler...

Ertesi sabah güneşin çıkışından bir az evvel *hücum vâki oldu.* Arkadaşların ricatı esnasında tâkip edilecek olurlarsa ricat hatlarını temin etmek, yahut kışlaya yardım için gelecek askeri defetmek üzere hücum edenlerin bir kısmı atlı olarak civardaki orman geçidini ve ileri karakolu muhasara et-

miş, diğerleri malûm olan mütat şiddetleri ile ileriye hücum etmişler. İlerlerken topların ve silahların makas ateşinden telefatları ağır ve şiddetli olmuş, lâkin bu vakalara hazırlanmış olduklarından ve talim ve terbiye görmüş müdhiş düşmanlarına karşı muvaffakıyet ihtimalleri ancak temasa gelmekle elde edile bileceğini de bildiklerinden kale ile kendilerinin gizlendikleri yer arasındaki açık mesafeyi hiç bir surette korkuya düşmeksizin, hücumlarının süratini durdurmaksızın geçmişler, kale duvarlarını yıldırım süratile tırmanmışlar... O zaman ancak kısa ve kanlı fakat kati bir savaş başlamış...

Bir defa duvarların içine girildimi maksat hasıl olmuş demektir... Netice bir saniye için bile şüpheli değildi. Tenbel ve ağır Rus askeri atik ve hafif eşyalı süvari Çerkeslerle yarışamazdı.

Kışladaki askerler kahramanca ve cesaretle savaşmışlar, kılıç ve süngü şiddetlı bir surette çalışmış ve çarpışmış... Kalenin dar sınırı insan kanından adeta göl haline girmiş.. mahzenden çıkarılmış olan bir miktar barutun iştialide bu feci manzarayı artırmış ve elli den fazla Rus askeri, bir çok hücumcu berhava olmuş ...Çerkes reisin bağırışı bütün bu cidalin patırtı ve gürültüsünün üstüne çıkıyor, bütün hareketlerile maiyetini cesaretlendiriyormuş. Son derece metâneti ve tahrip edici mehâreti sayesinde etrafındaki düşmanlarını yere sermesinden bu ölüm sahnesinin ruhu olduğu zan olunuyormuş... Boğuşma korkunç bir süratle vukubulmuş, tearruzun başlangıcından bir saat sonra bir rus sağ bırakılmamış, yalnız bir kaçı, onlarda ağır yaralı olduğu halde ormana kaçabilmişler. Bu çirkin işte hayatta kalanlardan bir çok sualler sordum Reisleri, bütün bu çevrede, şekil ve şöhret itibarile pek tanınmış imiş. Tarif edildiğine göre bu bir genç adam olup harp ve cidalde maharet ve malûmat, kuvvet ve cesaret bakımından yektâ imiş. Aldığım bütün malûmat evvelce zihnimden geçen şüpheyi tasdik ve teyit etti.

— Dağ arkadaşım, bu da senin marifetindir... dedim.

İki gün sonra seçkin muhafızlar ile Piyatigorsk' a döndük. Ertesi sabah Umumi Vali maiyetile geldi ve bir çok Tiflis arkadaşlarımı tekrar görmekle sevindim. Müstakbel valinin varışı akşamı kaplıcalarda bulunan zatlara parlak bir ziyafet verilmişti. Civarda bulunan Çerkes reislerinin davetli bulunmaları ziyafete hemen başka bir çeşni verdi. Yakın öğrendiğime göre bu reislerden bir çoğu bütün hayatlarında, birinci defa olmak üzere bir vesile ile Avrupa cemiyetlerine giriyorlarmış. Bununla beraber güzel, dik, mertçe endamları ve yakışıklı elbiselerile, vekur tavırları kibarca hareketlerile bütün ömürlerini bu dağlarda bu vahşi vakalar içinde değil, sanki İmparator saraylarında geçirmişler fikrini veriyorlardı.

Onların bu hususıyetini mecburen tedkik ettim. Bu pek ziyade dikkat nazarımı celbediyordu. Mütadıarı vechiyle nazik tavır ve duruşları hazır bulunan misafirlere hususi surette yapılmış fikrini veren yarı ihmal edilmiş hareketlerle beraber elleri daima, adet ve sevki tabii ile kama veya kılıçlarının kabzası üstünde bulunuyordu. (1)

O gece iki mühim şey öğrendim ki Dağlıların kendi memleketlerinin güzel, bayırlarına ve daha latif olan vâdilerine kudsi bir surette bağlı olduklarını ve ne servet, ne sâmân, ne mevki, nede hırsın onları aslâ bu sevgiden ayıramıyacağı gibi yurtlarını unutturmayacağınıda gösterir.

Mazurka dansında, genç bir kabile reisi, zarif ve canlı oyunu ve hassa suvari bölgüne mahsus elbisesiyle nazarı dikkatimi çekti. Bu zat Girey hanedanına mensup ve mülkleri Rus hududuna bitişik olduğundan memleketlerinin ilk istilasında söz sahibi hükümdarın nufuzunu tanımaya mecbur olanlardan imiş. Kendi ailesine mensup bir çok gençlerle birlikte tahsil için Petersburga gönderilmiş, orada imparatör ve imparatoriçe tarafından akraba gibi pek büyük nezâketle muamele görmüş ,askeri okulu tamamladıktan sonra imparatorun maiyetine, hassa alayına bağlı hemşerilerinden mürekkep yeni teşkil olunan süvari bölüğüne tayin olunmuş, orada bulunduğu esnada kısa, fakat gayet güzel bir manzume tertip et miş ki hükümet merkezinde bulunanları hayretlere sokmuş ve bütün dillere tercümeye lâyık bir manzume imiz. Mevzuu, hayatının son zamanını geçirdiği şehrin ihtişamından, tantanasından, parlak ziyafetlerinden, şen ve şatır cemaatından çara ve tahtına güzellik veren büyük ve geniş askeri tören ve geçit resimlerinden, imparator ve imparatoriçe tarafından kendisine gösterilen lutuftan ve buna karşı minnetdarlığından, bağlılık ve samimiyetinden bahsetmiş. Sonra dağı, doğduğu memlekete dönerek çocukluğu zamanında zengin vâdilerde, tepelerde avcılıkla geçirdiği hayatı, asil atlarını ve kendi ailesini, maiyetlerini hatırlatıyor. Müfekkeresini yoklama sonunda bir tarafın göz kamaştırıcı zevk ve safasını, diğer taraftan gençlik çağında derin izler bırakan ferah verici zevk ve neşelerini tezat halinde açıklıyor. (2)

(1) Poullet Cameron, Personal adventures and Excursions in Georgia, CIRCASSIA, E Russia. 1842 Londre. S. 247

(2) Ayni eser S. 249

(devamı var)

Çerkesyada Terbiye Âdet ve Sosyal Hayat

— 22 —

★ ★

AT TAKIMI

Çerkes at takımının umumi heyetinde büyük bir tenasüp ve güzellik vardır. Kayışlarına, gümüş ve altın zinetlerine varıncaya kadar her parçasında selim bir zevk hâkim. Suvariyi dik ve güzel göstermek, hafif olmak, atın sırtını vurmamak, ata zahmet vermiyecek şekilde siklet merkezinde bulunmak, uzun seferlerde suvariyi yormamak, çabuk yıpratmamak gibi hassaları taşıması ona bir üstünlük verir.

Çerkes eğerlerinin şekli malumdur. Tahta çerçevenin üzerine siyah sahtiyan kaplanır. Kaşları bazan savatlı ve nakışlı altın suyuna batırılmış gümüş levhalarla kaplarlar. Fakirler ise kaşın iç tarafını savir ile, dış tarafını iyi cila kabul eden ceviz ağacından ince bir tabaka ile örterler. Ön ve arkadaki kaşların eğere birleştiği yerde birer sırım şerit geçirilir. Bununla arkada yamçı ve sair eşya bağlanır. Eğerin iki kaşı arasında üzeri siyah veya koyu sarı renkte sahtiyan kaplı bir yastık vardır. Keçelenmemek için içine sert geyik kılı doldurulur. Yastık bir murabba (dörtgen) şekilde olup ortası ince, köşeler kalın olduğundan suvari pek rahat oturabilir. Yastığın dikiş yerlerine sırma şerit ve kaytan konur. Eğerin altında üzeri kırmızı sahtiyan kaplanmış üç kat keçe ve onun altında kenarları siyah yün ipliğiyle nakşedilmiş iki katlı bir keçe bulunur.

Çerkes ÜZENGİ (Tlerig) leri ufak olduğundan ayağın tamamı içine giremez. Üzengiye ayağın yalnız ön kısmile basmak âdet olduğundan üzengileri de ona göredir. Çerkes ayak kabılarının küçük ve zarif olması da ufak üzengiye pek uygundur.

Bütün kayışlar iyi terbiye edilmiş sığır derisinden yapılmış olup rutubetten ve güneşten asla müteessir olmaz. Ve daha yumuşak durur.

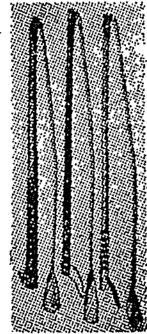
Kuskun ile göğüslük üzerinde savatlı ve nakışlı gümüş ve altın düğmeler vardır. Kayışların bağlanmasına mahsus bütün halkalarda ayni şekildedir. Gem demiri (ŞEPŞ) dedikleri şekilde olup biri birine bağlı iki parça demirden bulunduğundan atın ağzını vurmaz.

KAMÇI

Kamçıya Adigeler çok önem verirler. Kamçı iki parçadan ibaret olup 45 santim boyunda olan sap ile ayni boyda bulunan ve sırımdan yapılmış orta sertlikte kırbaç kısımlarını taşır. Çerkes kamçısı portatif hemde ucundaki deri parçası dolayısile hayvana vurulduğunda rüzgâr getirmesi ve mukavemeti ile yaptığı tesirden başka hayvana iztırap vermemesi bakımından makbuldur.

Çerkes eğeri

Kamçı

Kamçı, tutuşu, vuruşu ve attan indikten sonraki durumu diye üç safhaya ayrılır :

TUTUŞU : Kamçı sağ el ile tutulur. Baştan dördüncü parmak kamçı bağına geçirilir. Sol parmak bağın altında kalmak üzere sarılır, o zaman kamçı sapı avuca gelirki vuruşun saniyede tesirini yapmak mümkün olur. Harici tutuşlarda, dördüncü parmağa takılan bağ yardımı ile dirsek kolu doksan dereceye yakın kırmak suretiyle salmakta mümkündür. Kamçının sap ve kırbaç kısmı bir arada kullanılmaz. Büyükler (Thamateler) bazan kamçının kırbaç kısmını atın boynunun soluna aşırmak suretile sadece tuttukları da görülür.

Müstesna bir gün veya zaman (düğün ve saire..) olmadıkça bir köye giderken veya çıkarken daha doğrusu bir topluluğa karşı at koşturmak, at oynatmak ne kadar kabalık ve saygısızlık ise bu gibi yerlerde hayvanın başına kamçı vurmakta ayni derecede saygısızlıktır.

VURUŞ; Çerkesler hayvana binince kalçasına hafif vururlar. Bundan kasıt binicinin mevcudiyetini ve hakimiyetini her an için ata hisettirmek gayesidir. Hayvanın başına, boynuna ve kuyruk etrafına vurulmaz. Buralara vurulunca gıcıklanan hayvan gözü - nü kapamak, başını oynatmak ve kuyruğunu salla - mak gibi hallere sebep olduğundan bundan tevekki edilir. Hayvana sık sık kamçı kullanmak hayvanın hassasiyetini kaybedeceği fikrile doğru bulunmaz.

İNDİKTEN SONRA DURUM; da aynidir. Kamçı sarkmış olarak tutulmalıdır. Kamçıyı toplu olarak tutan kimse (at yanında iken) iyi not almaz. Bu kaideye eve girip kamçı asılıncaya kadar riayet edilir. Asılışında da dikkat edilecek hususlar vardır. Meselâ misafirlikte kamçının ucundaki yaprağı (deri kısmı) kapu tarafına gelecek şekilde ev sahibi tarafından asılmışsa ev sahibi yol gösteriyor demektir. Misafir tarafından asılmışsa yoluna devam edeceğine işarettir.

FASIL 13

MESKENLER

Tabiat; Çerkesleri yüzyıllarca paydar olacak muazzam kârgir binalar vücuda getirmek ihtiyacına yöneltmemiştir. Mukaddes ormanlarının huzur ve - ren sinesinde oturan çerkeslerin meskenlerini ahşaptan yapmaları tabii görülür. O muhitte ahşaptan bina yapmak ise 5-10 günlük bir iştir. Çünkü tabiat; bütün inşaat malzemesini binanın yapılacağı yerde hazırlamıştır. Bundan dolayı her şeyde tabiata uyan ve pratik olan bu halk mesken inşası hususunda da tabiatın kolaylıklarına tabi olmuşlardır. Yoksa sanata olan istidatlarını başka şeylerde hakkile isbat eden çerkesler tabiat tarafından sevkedilselerdi mesken inşası hususunda dahi mehâretlerini göstereceklerinde şüphe yoktur.

Çerkes binasına değil, istiklâl ve hürriyetine bağlıdır. Muhit icabı harpler kendisini yer değiştirmeye mecbur etmek ihtimalini bildiği için başka memleketlerde olduğu gibi evini muhafaza uğrunda esâreti kabul edemez. Zaruret gördükçe kendi elile evini yakarak bir az geriye çekilir. Bu suretle hem yurdunu, hemde hürriyetini adım adım savunur.

Çerkesyada muazzam meskenler inşasına meyil göstermemenin bir sebebide savunma ödevinde zayıf kalmağa mecbur olmamak, kıymetli binalara bağlanıp hem yurdunun, hem şahsının istiklâlini birden kaybetmemek düşüncesidir. Ev inşasındaki kolaylıkta büyük masrafı icap ettiren kârgir binalara önem vermek rağbetini azaltıyor. Çünkü ev yapmak isteyen adam komşularının yardımı ile çabuk yeni bir ahşap bina kuruyor. Bunun için kendisine yardım edenlere bir ziyafet vermekten başka hiç bir masraf ihtiyar etmez. Usta ve işçi diye o memlekette bir mefhum yok.

Her çerkes az ve çok kendi evini işna edebilecek kadar sanat bilir. Yardım ise çerkes sosyal hayatında mühim bir yer tutar. Bundan ötürü evsiz kalmış komşuya derhal yardım edilir, lâkayt kalınmaz.

EVİN YERİ

Çerkesler; ev inşa edilecek yeri münbit, mümkün olduğu kadar düzlük bir yer olmak üzere seçerler. Her aile kendi tarla ve bahçesinin kenarında, hususi korusunun sâkin bir yerinde oturmak itiyadında bulunduğu için evlerin bir az ayrılık yerlerde bulunurlar. Biribirine yapışık dar yerlerde asla sıkışıp oturmazlar. Her evin avlusunda yüz yılları geçmiş bir ağaçlık bulundurmak hiç ihmâl edilmeyen bir noktadır. Ormanları ibâdet yeri olarak kullanan çerkesler ormansız yaşayımazlar.

Ev yeri seçildikten sonra evvelâ üzerinde binalar yapılacak arsa ayrılır. Etrafı güzel bir çitle çevrilir. Bu arsa aralarında 40-50 metre kadar mesafe bulunacak harem ve selamlık inşasına, hareme uzakça ahırlar, zahire anbarları, otluk, samanlık, misafir odasına mahsus ahır, kölelere ait ayrı ayrı seyrek evler vücude getirilmesine müsait olacak derecede geniş tutulur. Memleket geniş olduğu gibi arazide temellük hakkı değil, intifa hakkı tanıdıkları için her kes istediği kadar geniş yer tedarikinde zorluğa uğramazdı.

HACEŞ - MİSAFİR ODASI

Arsanın etrafına çevrilen çitin giriş kapusuna yakın ve ekseriya girildiği vakit solda veya sağda olmak üzere misafir odasile ona mahsus ahır ve hela ayrı ayrı yapılır. Çerkesler (Evden evvel helayı yap!) derler ve bunu en lüzumlu bir yer olarak kabul ederler. Bunun için selamlıkta olduğu kadar haremde dahi kadın ve erkekler için ayrı ayrı helalar yaparlar. Kölelerin evlerindede öyledir.

Misafir odası ailenin servet ve asâletine göre bir veyahut bir kaç odalı olur. Evvelleri asil büyük aileler kendilerini ziyaret edecek dallara (kabilelere), yabancılara mahsus ayrı ayri misafirhaneler yapar -

lar. Gelen misafirleri ayrı ve hususi dairelerinde kabul ederlerdi. Buda misafire fazla hürmet sayılırdı. Meselâ Çeçen, Lezgi, Gürcü gibi Kafkasın muhtelif komşulara ayrı daireler tahsis olunur. Türkiyeden, İrandan, Kırımdan gelen misafirler içinde ayrı odalar hazırlanırdı. Bu derece külfet misafirperverlik fikrinin derecesini gösterir.

HAREM

Haremde ailenin nüfusuna göre ayrı ayrı daireler yapılır. Evvelâ aile reisi için (VİNEŞHO - Vİ - NEŞXO) yani büyük oda yapılır. Yanindaki odada ana kucağından ayrılan çocuklarla kızlar yatar. (HAVİŞHO - HAVİNEŞXO) nün yakınında (PET) dedikleri mutbak ve kiler inşa olunur. Yine bitişiğindeki bir odada hizmetçi köle kadınlar yatarlar. Fırın ile el değirmeni ve saire yi toplayan bina ise az daha ötede ayrı olarak yapılır.

Evde bulunan evli erkeklerin hepsi içinde ayrı ayrı ve biri birlerine bir az uzak daireler inşa edilir. Evli olmıyan delikanlılar ise ekseriye misafir odasında yatarlar. Köleler içinde her ailenin ihtiyacına göre böyle daireler yapılır. İşte bu suretle bir dam altında biri birile bitişik odaları, hava almaz koridorları, dik ve yorgunluk verecek merdivenleri bulunan büyük ve hantal evler yerine Çerkesler sıhhi şartlara uygun pavyon şeklinde meskenler inşa etmekte olduklarından son nazariye olan bu pavyon usulünü çerkesler binlerce seneden beri tatbik ediyorlar demektir. Bundan ötürü büyükçe bir ailenin meskeni muhtelif ve zarif pavyonlardan terekküp etmiş güzel bir mahalle gibidir.

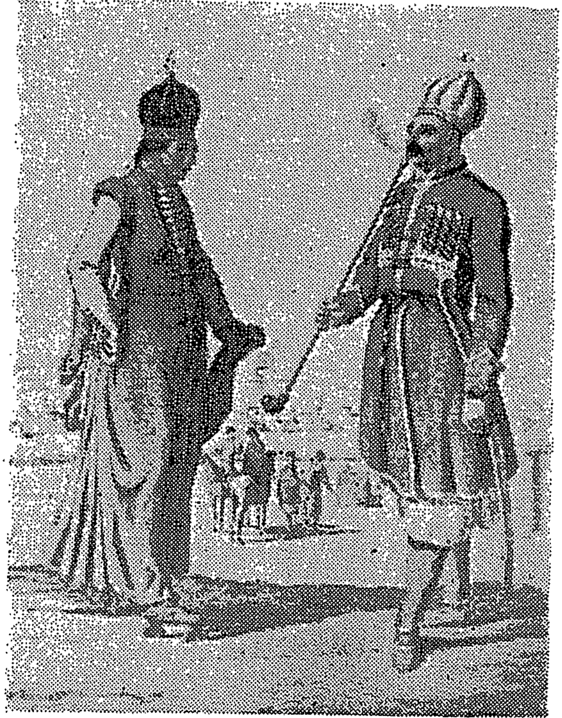
Meskenlerin böyle dağınık yapılması aile hayatındaki resmiyet ve biri birine görünmemek keyfiyetini de kolaylaştırır. Çerkesler âdetlerini binaya değil, binayı adetlerine uyduracak durumdadırlar.

EVLERİN ŞEKLİ

Çerkes evleri dâima bir kattır. Bununla beraber sulak ve ratip yerlerde hane inşa etmedikleri, yağmur ve kar suları binanın duvarları dibine gelmemek üzere geniş saçaklar yapıldığı gibi suların harice akmasını temin edecek hendekler kazıldığı için birer katlı ahşap binalar rutubetten uzaktırlar.

Duvarlar yerden dört metre kadar yüksek bulunur. Tavanlar ise beşik çatısı biçimindedir. Çatının zavyesi iki metre kadar yüksek bulunduğundan odanın iç yüksekliği tavanla beraber altı metreyi bulur. Tavanlar ekseriya muntazam rendeli tahtalardan yapılarak aralarından su geçmemek için bir az oluklu pervazla altına konduğu için hem akmaz, hemde oda için ayrıca bir tavan yapılmasına ihtiyaç bırakmaz. Fakir evlerinde tavan uzun ve muntazam kamış ve sazlarla örtülür. Duvarın üstüne birer buçuk karış genişliğinde iki kalın tahta odanın enine olmak üzere uzatılır ve bunun üzerine tavana payendelik edecek iki direk istinat ettiği gibi ufak tefek konabildiği için raf vazifesini de yapar.

Duvarlar biribirine bindirilmiş düzgün ağaçlardan vücude getirilir. Bazanda kuvvetli bir çitten ibâret. Bunların içi ve dışı suvanınca muntazam bir duvar gibi görünür. Kapı daima iki kanatlıdır. Kanadın birisi yaz ve kış gündüzleri açık bırakılır. Kapıyı kapamak cimrilik telâkki edilir. Daima ocağın sağ tarafında yapılan büyükçe pencerenin de tahtadan iki kapağı vardır. Ocak; kapıdan içeri girilince yerine göre sol veyahut sağdaki duvarın tam ortasında inşa edilir. Ocak büyükçe bir yarım dâire şeklinde olup yukarıya doğru tedricen konikleşir (mahrut şekli). Yerden yüksekliği bir buçuk metre kadardır. Ve daima çitten yapılarak içi dışı suvanır. Ortasında ufki olarak geçen üç ağaçtan ortadakine ka-

Orta çağda bir Kafkas ailesi

zan zinciri asılı durur. Bu zincir ise aile taksime uğradıkça en büyüğüne miras olmak üzere düşer bir ecdat hatırasıdır ve her vakit asıl yurtta kalanan hissesidir.

Diğer ufki ağaçların üstüne ufak ve seyrek çitler konarak üzerinde peynir, et kurutulur. Ocağın içinde ahşap duvara bitişik olarak bir karış deǹinlikte ve bir metre yükseklikte yapılan toprak duvara (Jantabay) derlerki üstüne çıra korlar ve ateşten ahşap duvarın müteessir olmamasına yardım eder. Eski çerkeslerde mum olmadığından ufak yağlı çıralar orada saklanır ve icabında kullanılır.

Harem odalarında yataklar konmak üzere duvara bitişik ve bir metre kadar yüksek peykeler yapılır. Yataklar konduktan sonra üzerine süslü bir perde çekilir. Peykenin altıda ufak tefek eşya konmasına hizmet eder. Peykenin boyuna göre yapılan nakışlı ve süslü çerkes hasırı peykenin alt kısmının önüne perde olmak üzere konur. Ocağın sağ tarafında (Phegur - Pxequr) yani hareketli karyola adını verdikleri tahta karyola bulunur. Yerden yarım metre kadar yüksek olup üç tarafında güzel tahta parmaklık vardır. Burası (Thamate) yani büyük makamıdır. Haremde aile reisinden başka kimse oraya oturmaz ve yatmaz. Aile reisi ise gündüzleri oturur geceleri yatar.

Çerkeslerde karyola istimalinin ne kadar eski olduğunu (PXEQUR) gösterir. Bugün şehirlerde kullanılan tahta karyola cesametinde ve şeklinde olan Phegur hemen onlar derecesinde zarif ve güzeldir. Zâdegan kızları Phegur üzerine daima asılı duran ve (Şilber) adı verilen gayet ince beyaz tülden bir cibinlik altında oturular. Ağırca misafirleri kabul ederken beyaz bulutlardan sıyrılan ay gibi tülü iki tarafa ziyadece açarak kalkar ve kabul eder. Bazı ecnebi seyahların lâtif ve muhteşem diye adlandırdıkları çerkeslerin cibinlik kullanışının ne kadar eski olduğunu gösterir.

Phegur yapamıyanlar o büyüklükte topraktan sabit bir sedir yaparlar. Yanlarına kalın tahtalar konduğu için buda karyola vazifesi görür. Misafir odalarında sedir; ocağın sağında bulunur. Ekâbir olan ihtiyarlardan başkası sedirin üst tarafına oturmaz. Bunun için o makam çok defa boş durur.

MEFRUŞAT

Çerkes evlerinin mefruşatı sade ve ihtiyaca göre hasredilmiştir. Onların ev içinde önemle dikkat eyledikleri şey temizlik ve sadeliktir. Yatak takımlarından başka ev içinde nakışlı ve misli hiç bir yerde yapılamıyan meşhur güzel hasırlar, bir veyahut iki, üç kişi oturabilecek tahta sandalya ve kanapeler, ibrik, leğen, eşya konmasına mahsusu sandıklar, (Dinıl) dedikleri ayaklı güzel dikiş sepeti, şayak yapmak için tezgâh, tarak ve saire ...dir.

[redacted]

Sedirin üstünde hasır durur. Misafir gelince saygı olarak üzerine minder hizmetini görmek üzere yassı bir yastık konur, misâfir gidince tekrar kaldırılır. Misâfir ise minder üzerine oturmayı kibarlığa aykırı gördüklerinden üzerine oturmaz. Ancak kenarına ilişir. Mindere oturmak pek muhterem Thamatelere ve ninelere mahsustur.

Evlerin içini ve dışını, tabanını sıvamak ve badana etmek kadınlara ait bir vazifedir. Bunu yapmakta kadın ve kızlar pek dikkatli olurlar. Senede bir kaç defa beyaz toprakla evin iç ve dışını, hele tabanını hemen her ay badana ederler. Siyah, kırmızı renklerle duvarın zeminine yakın yerlerine zıh çekerek çiçekler yaparlar. Sıvası düşmüş, kirlenmiş ev içindeki kadının lekesi sayıldığından buna hiç bir kadın meydana vermez. Bundan dolayı yeşil ormanlar içinde beyaz Çerkes evleri uzaktan pek güzel ve cazip bir manzara teşkil ederler. (Abın) vâdisinde gördüğü bir hanenin umumi heyetine meftun olan İngiliz seyyahı Mr. ongwort (KEŞKE BÖYLE MESUT BİR YURDUM OLSA) demekten kendisini alamamıştı (1)

---

(1) Longworth. J. A. — A year among the Circassians. Londres 1848.

(Devamı var)

Tunuslu Hayrettin Laş Paşa

1819 - 1890

Seyin TİME

Tunus ve Osmanlı tarihlerinde Tunuslu Hay - rettin paşa adile tanılan Hayrettin; Moskof sürüleri-nin Şimali Kafkasyada ölüm çanları çaldığı, halkın mal ve mülklerini yağma, talan ettikleri, kasaba ve köylerini, mahsullerini, ormanlarını yaktıkları elim günlerde, milletin yurtlarını savunma amacile silâha sarıldığı, kahramanlıklarile tarihlerini süsledikleri, isimsiz vatanseverlerin göğremeye başladığı bir zamanda Şimali Kafkasın bir köşesinde, Kubanda 1819 da doğmuştu. Top ve ateş yağmuru altında savaşan babası Hasan Laş şehit olmuş, Hayrettin yetim kalmış tı. Kimsesiz ve beş yaşında olan bu yavru Karadeniz sahiline indirilerek İstanbula getirilmiş ve Sudurden Kıbrıslı Tahsin beye satılmıştı (1).

Çerkeslerin asil Laş (Çerkesçe topal manasınadır) ailesine mensup Hayrettin ;Tahsin beyin yanında üç sene kalmış, Tahsin bey çocuğu mektepte okutmuş, talim ve terbiyesine çok itina etmiş idi. Tunus beyi (Bay Tunus) Ahmet paşa Cezayir ülkesinin Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine ehemmiyet kazanan Tunusun durumu, Tunusun müdafaası gibi siyasî şebeplerle Çerkes genç ve çocuklarının Tunusa celplerine kıymet ve önem vermiş ve bu mak satla İstanbula birde mümessil göndermişti. Mümessil İstanbul'da bazı yerlerle temas ediyor ve bu meyanda Tahsin beyle görüşerek mutabık kalıyor ve Hayrettini Tunusa götürüyor (2). Ahmet paşa onu evlât ediniyor (3) tahsiline, terbiyesine ve iyi yetişmesine çalışıyor, Fsansa'yada göndererek Harbiyeyi bitirtiyor ve subay olarak Tunus'a dönüyor.

Ahmet paşa İstiklâl sevdasına düşmüş ve Osmanlı hükümetinin bir emâreti, bir eyaleti olduğunu unutmuştu. Tertip eylediği 40-50 bin kişilik bir orduyu düzene sokmuş ve Fransaya seyahat ederek müstakil hükümdar muamelesi görmüştü. Fransızların teşvikile yapılan bu hareketler İstanbulda ve bilhassa büyük Resit paşa nezdinde fena bir tesir yapmış, hoş karşılanmamış, Osmanlı devletinin başına gaile açmıştı. Tunus emaretinin günün birinde Osmanlı camiasından ayrılarak fena duruma düşmesi mukadder gibi idi. Haberler Sadrazamın huzur ve rahatını kaçırıyordu. Bir taraftanda Fransa'nın dostluğunu kaybetmek istemiyen Babıâli, Ahmet paşayı bu cihetten affetmiyor, Tunus Emâretini Fransa'nın kucağına atacak fena yoldan ve istiklâl davasından uzaklaştırmağa çalışıyordu. Çünkü vakıalar Kırım seferinin yakın olduğunu gösteriyordu.

HAYRETTİN LAŞ PAŞA

O esnalarda Tunusta birden bire değişen bir siyasî hava baş gösteriyor, değişiklik oluyor. Emâret Hilafet makamına boyun eğiyor. Osmanlı hükümetinin arzusuna uyarak başlamış bulunan Türk-Rus savaşına katılarak 12,000 kişilik bir orduyu Türkiyenin emrine veriyor.

Bu tebeddüle sebep : Erkek bir evlâda malikiyet nimetinden mahrum bulunan Ahmet paşa tarafından evlât edinen, ve tahsil ve terbiyesine çok önem verdiği ve Fransada Sen sir «Saint Syr» harbiyesinde tahsil ettirdiği Çerkes Hayrettin paşa Emirulümera (Emirler emiri) ünvanile Ahmet paşanın tam em-

niyetini haiz olduğu halde ülkenin yegâne söz sahibi ve idarecileri arasına girmişti. Hayrettin Paşa Şimali Kafkasyada daha beş yaşında iken körpe dimağına işleyen müthiş ve elemli manzarayı bir an için olsun unutmamış, fazla olarak Avrupalılarla ve bilhassa Fransızlarla ihtilât etmesinden edindiği intiba ve kanaatla İslâm âleminde tefrikanın zaaf olduğunu Emire ihsas ediyor ve Fransanın Tunus hakkındaki fena niyetlerini anlatıyor. İşte beş yaşında Kafkasyadan ayrılan yetim Kafkasyalının dinine ve devletine ilk hizmeti bu oluyordu. Tunus kol ordusunu Kafkasyaya göndererek Türk-Rus harbine (1853 harbi) iştirakini de Anavatana sevgisine ait ne ince manalar taşıyan ikinci bir güzel hareketi.

Hayrettin Laş paşa o tarihten itibaren Tunus'a bir çok büyük hizmetlerde bulunuyor. Geceyi gün - düze katarak memleketin kalkınması için çalışıyor. Kurduğu kabineye Tunus halkı (Elvezarelhayriyye) adile büyük bir şeref hissesi ayırıyorlar (4). Kurduğu adaletle iki milyonluk Tunus halkını şükranla kendisine bağlıyor. Tunus'un siyasî ve sosyal hayatında mühim bir mevki tutan ve bir, iki nesil yetiştirecek surette mektepler açıyor. Karışık idarelerle on asırdan beri kaybolan adâleti tesis ile bir çok kanunlar tanzim ediyor. Borçlar idaresi teşkil ederek borçları birleştiriyor. Maliyesini ecnebi murakabasından kurtarıyor. Küçük bir islâm6 ülkesi olan Tunus'un Hilâfet merkezine uzak olmasına rağmen Tunus'un siyasetini gerekli bir mecraya sokmuş, Tunus beylerinin cehalet saikasile gitmekite oldukları korkunç istiklâl yolunu aydınlatarak o hareketten uzak kalmalarını, âkibetin fenalığını, Fransa ve İtalya politika cereyanları arasında emâret gemisini selâmet yoluna götürmeğe gayret etmesi o zamanki Mısır gâilesinin neticelerini göz önüne getirerek bir korku hissile sık sık İstanbula giderek Babıâliyi de ikaz ve haberdar etmesi en büyük hizmetlerindendir.

Hayrettin paşa İstanbul'u 1860, 1865 te ziyaret etmiş 1871 ziyaretinde Devleti aliyeye bağlılığının en güzel bir esası bulunan Fermanı da istihsâl etmeğe muvaffak olmuştur. Bu ferman ile emâret (Vezâret) hel'ati adı ile çekişe çekişe ele geçirilen devlet eteğinin ucunu Tunus beylerinin avucuna sıkıştırıyor ve iki asırdan beri meşru daireden çıkan emâret şeklini bir ahde bağlıyarak yeni bir siyasî kisvre ile Osmanlılık siyasî sahnesine sokmağa muvaffak oluyor. Hayrettin paşa bu suretlede Tunus ve Osmanlı tarihlerinde de şerefli yer buluyor.

Nihayet yeni Tunus beyi Muhammed Sadık paşanın cehâleti, bir taraftan düşmanlarının telkini, diğer taraftan Babiâlinin gevşek hareketi ve müzmin gafleti emaretin işlerini alt üst etmiş, Hayrettin paşada vazifesinden istifa ederek siyasî hayattan çekilmiş ve Avrupaya geçmiştir. (1877)

Hayrettin paşanın Tunus'tan ayrılmasından sonra emaretin idaresi tamamen bozulmuş nihayet Berlin muahedesile Tunus 1882 de Türkiye'den ayrılmıştır. Tunus'un Fransızlar tarafından istilâsında Fransızlar Hayrettin paşanın icraatının mükemmeliyetine hayran olmuşlar, yalnız siyasî değişiklik yaparak meri kanunlarına hiç bir şey eklememişlerdir. Fransız tarihleri paşanın meziyetlerinden bahsetmeği ihmal etmiyorlar, medhiyesinde bulunuyorlar, ancak Osmanlı politikasına sevgisini ve islâm ittihadına bağlılığını tenkid ediyorlar.

Hayrettin paşa Tunus'un halinden üzgün ve mütenekkir olarak Avrupada iken İkinci Abdulhamit tarafından 1878 de İstanbul'a davet edilmiş Sultan tarafından feriklik rütbesi (orgeneral) verilerek Ayân azalığına tayin edilmiş 1879 da sadrazam olmuştur. Sekiz ay devam eden sadaretinde Yunan sınırlarının tahdidi, Hidiv İsmail paşanın azlini icap ettiren Mısır gailesi, Kâğıt paralar (evraki nakdiye) gürültüsü, Bulgaristan karışıklıkları, memur ve emeklilerin terfihi hal edilmişti. Türkiyede istibdat idaresine son verilmesi ile meşrutiyetin ilanı için saltanat makamına verdiği layihanın kabul edilmemesi dolayısile istifa etmiştir. Devri istibdat diye şöhret alan o senelerde kelimenin bütün manasile dürüst tavırlarile vekár ve haysiyetini muhafaza etmiş, sultan Hamid'in sevgile karışık hürmetini celbetmiştir. On bir sene İstanbul'da bulunduğu mâzuliyet zamanında dört defa teklif edilen sadâreti meşrutiyet teessüs etmedikçe kabul edemiyeceğini bildirerek red etmiştir. Bir kaç yabancı dil bilir doğru ve özlü konuşan 19 uncu asrın tanınmış diplomatlarındandır.

Hayrettin Laş 72 yaşında. olduğu bir zamanda 1890 senesinde (9. Cemaziyülevvel 1307) İstanbul'da vefat etmiş Eyüpte defnedilmiştir.

---

(1) Kıbrıslı Mehmet beyin oğlu sudurdan Tahsin beyin hal tercümesi (Sicilli Osmani cilt 2 sahife 49).

(2) Guaze Çerkes gazetesi. Sayı 3. 1911. İstanbul.

(3) Safvetulitibar. Muhammet Bayram Eltunisi. cilt 2. Tunus

(4) Essekafe (dergi) No 334. Mayıs 1949. Kahire.

Çerkeslerin Kullandıkları Adigece Öz Adlar

— 2 —

O

Olbeqh
Ortano
Osirmeq

P

Pan (K)
Parux
Patt
Pazz
Pekur
Pelak
Pelass
Peluk
Pen
Penako
Penessu
Penessux
Penesv
Penu (k)
Pequaş
Peramlı
Peredevx
Peres
Perit
Pesti
Petezzı (k)
Petvaş
P'ux
Pezad
Pezedevx
Pirç
Pister
Pişkan
Piştuk
Pitu
Piyici
Piyızzı
Piyux
Pjes
Psak
Psaqu
Pse
Psege
Psegueleg
Psemit
Psemus
Pseniç
Psevuşh
Psiçe
Psiçer
Psigue
Psimaxo
Psine (k)
Psinexu
Psinse (k)
Psips
Psiver
Psizuy
Psaşegeg (k)
Psaşemalef (k)
Psihae
Psikan
Psikoy
Psiguy
Psimaf
Psipi
Psisav
Psixızz
Puq
Putur
Putux
Pux

Q

Q'ch
Q'emid
Qemirgoko
Qerdzi
Q'es
Qesereh
Qoquzz (k)
Qoşan (k)
Qu
Quass
Quasegeg (k)
Quaşemaf (k)
Quaşemit (k)
Quaşenaş (k)
Qubgen
Qubzige
Qubzij
Queviz
Qugve (k)
Qune
Qupse
Quqe
Quq'egu
Qur
Qusar
Qusey
Quşebsug

Qh.

Qhate
Qh'es
Qheserih
Qheşko
Qhetag
Qhetaş
Qhetegej
Qheteus
Qhetuh
Qhetux
Qhişivk
Qhişko
Qhişxan
Qhopşev
Qhubzej
Qhueris
Qhueşan
Qhunibe

R

Rahel (k)
Raşel (k)
Rampes
Rasis
Rebiji
Rekaş
Ridade (k)
Rostan
Rumrux

S

Sabe
Sahnuş
Sakanuk
Sakut
Samaqu
Sane
Santkul
Sara (k)
Sarey (k)
Sarlefiq
Sas
Sasbuk
Sase
Sasfij (k)
Sasxun
Saşa (k)
Satse
Sav
Savdon
Savefij
Savemaf
Saveşu
Savget
Savsur
Savsuruk
Savtah
Say.
Seber
Sekudan
Seji
Semigda
Senes
Seney
Seoseris
Serkosav
Seteney (k)
Seti
Sevaniş
Sevtux
Sevustan
Seydi
Seytali
Sexue
Sevin
Sezin
Siçaç
Sine (k)
Sinemyis (k)
Sirse (k)
Sivpas
Sipkay
Smigda
Sosiraxo
Stentor
Subaneku
Sublaneko
Sudi (k)
Sudin
Sufi
Suitkul
Sunşal
Surbay (k)
Surhay (k)
Surxay
Susaque
Suser
Susriko
Sutar
Sutstok
Sxercan (k)

SS.

SSavduk
SSavetl
SSavfij
SSavey
SSavkar
SSavpak
SSavpass
SSavtux
SSeqas
SShaduk
SShagume
SShanikos
SShanok
SShakul
SShapeyt
SShaquaş
SShassha
SShaxuray
SShoxutl
SSuban
SSuxul

Ş.

Şabat
Şabast
Şabatneko
Şabatuk
Şakue
Şamges (k)
Şamis
Şamixa (k)
Şardan
Şasa
Şaşa
Şaşu
Şaşxun
Şavk
Şav
Şavay
Şavlox
Şayza (k)
Şavuj
Şebadin
Şebj
Şebux
Şeguetlko
Şeqas
Şenisse
Şequlako
Şereq
Şeretl
Şeretluk
Şeril
Şerlok
Şermet
Şerux
Şesiriy
Şet
Şevay
Şexu
Şhançeri
Şhakumid
Şib
Şiblav
Şiguçaş
Şiguet
Şiguetızz
Şigun
Şiguzz
Şihan
Şiminuk
Şips
Şir
Şireluk
Şirux
Şişmaf
Şitxuen
Şiyuk
Şolox
Şovmen
Şube
Şugur
Şukaluk
Şumaf
Şunşal
Şupako
Şupaş
Şupeşes
Şura
Şuzi
Ştune
Ştuneşukoy

T.

Ta
Tabruk
Tabsuh
Takır
Tako
Taleyşin
Tam
Tamar (k)
Tameris (k)
Tamsug

Tanbolet
Tanbot
Tapaç
Taque (k)
Tarpat
Tasso
Taşips
Taşuk
Tatah
Tatlostan
Tatu
Tatuh
Tatuk
Taymez
Tebseruko
Teha'
Teleruk
Telezz
Temruko
Terkemit
Tetemiz
Tevçej
Teyven
Tge
Tharuk
Thaypetl
Thayqhat
Thego
Themaf
Thok
Tıg
Tıga (k)
Tıgeş
Tıgı (k)
Tıguray
T'ıf
Tıkı
Tıkın
Tıkuji
Tırfı
Tırkanuka
Tırtat
Tısxan (k)
Tış
Titiv
Titxue
Tıv
Tlage
Tlakol
Tlakoleş
Tlaxo
Tlaxdno
Tleblane
Tlepter
Tleps
Tlepsah
Tlepsav
Tlepsha
Tlepsih
Tlepsko
Tlerih
Tlesav
Tlifi
Tlifij
Tligue
Tlijuk
Tlipe
Tlixudeq
Tlixuray
Tlixuren
Tlixuzen
Tomanbi
Travun
Trax
Tsatse (k)
Tseruk
Tsisu
Tsiv
Tsu
Tsuko
Tugaruk
Tugsug
Tuhar
Tuku
Tuunuk
Tuxux
Tuytuy
Tuzaro
Tzikun

U.

Ucr
Ubig
Ubin
Ul
Ulatse (k)
Ulgaps
Ulguç
Unaf
Unay
Unarmes
Urda
Urvan
Useres
Usumes
Uşeus
Uşurman
Uvjuko

V.

Vade
Vafe
Vafetruk
Vague (k)
Vardan
Varde
Vas
Vase (k)
Vastrik
Vaş
Vaze
Veç
Veçen
Venageş
Verşev
Vesermes
Vesil
Vestig
Vetah
Vetara (k)
Vetegej
Vetse
Vezermeq
Vinbat
Vis (k)
Viş
Voyij
Vuberin (k)
Vunay (k)
Vunexer
Vusas (k)
Vuşb

X.

Xabze
Xabzesu
Xamişo
Xamsad (k)
Xanba (k)
Xanbaş
Xancale
Xangaş
Xanze
Xantej
Xate
Xazenşe
Xeqaşe
Xesaq
Xesay
Xetu
Xevsekue
Xeziuer
Ximam
Ximaş
Xıdas (k)
Xımış
Xışık
Xıtıv
Xıtızz
Xonak (k)
Xoşemsi
Xu
Xuaps
Xuats
Xuç
Xuji
Xumaro
Xumit
Xunaqe
Xune
Xunuk
Xups
Xupşej
Xupxe
Xuratizz
Xuray (k)
Xuretl
Xurfetley
Xuri
Xuri
Xurin
Xutah
Xutih
Xutuh
Xuz
Xuzbeq

Y.

Yaguş
Yeduç
Yediç
Yediq
Yegerkoy
Yegerkoy
Yejag
Yelcer
Telceruko
Yelmerz
Yemipsix
Yemsih
Yeseney
Yesermeq
Yesiguen
Yesiri
Yetsag
Yeume
Yexuteq
Yexutl
Yezig
Yibir
Yinal
Yindar
Yinizz
Yishar

Z.

Zak
Zakar
Zamley
Zan
Zane (k)
Zarun
Zaubeç
Zaun
Zav
Zavatl
Zave
Zaveqh
Zavun
Zavur
Zavurbeç
Zazu (k)
Zednoka
Zefesij
Zeguş
Zej
Zepirha
Zepş
Zeqaş
Zequessav
Zequş
Zeqvaş (k)
Zeqveri
Zeril (k)
Zevaş (k)
Zexu
Zinz
Ziramuk
Ziv
Ziziv (k)
Zizu (k)
Zuk

ZZ.

ZZınt
ZZıtaç
ZZıtt
ZZıteh
ZZuruk
ZZuzvay

Unutulup eklenenler

Atkog
Azmetgeri
Batal
Bıtıt
Bıtt
Cac
Canbolet
Ciliy
Cımırdi
Cirteq
Cirtex
Çaçi
Çaux
Fafa
Fic
Fuasa (k)
Geg
Habiç
Habraa
Habrauk
Hcimet
Hacmaf
Hapuq
Hazgeri
Hınkırasa (k)
Horor
Huq
Janxuet
Kanfaz (k)
Kuşean
Kutzi
Mac
Maçagua
Matuga
Mezujok
Nuyuy

———— 0 ————

TEŞEKKÜR

Adige adlarının toplanmasında yardımlarını esirgemiyen sayın hemşerilerimizden Seyin Time, Ahmet Fetgeri Aşeni ile Sefer Tlış lere şükranlarımı sunar, kıymetli ilgilerininin devamını dilerim.

Dr. V. Güsar

Sovyet Kabardey Çerkeslerinde Tiyatro

Yazan : Maria MENAPECE

İngilizceden çeviren :
Tamar GÜSAR

Bu piyeslerin toplamı çağdaş tiyatronun şekil ve isteklerine uyan Çerkes tiyatrosunun örneklerini içine alır. İçinde bulunanlar: (Z. Aksirov)un «DAKHANAGO - DAXANAQO'un ŞARKISI»,. (Haşim Teunov)un «DENEME» ve (A. Shartanov)un «IŞIK GELDİĞİ ZAMAN» adlı eserleridir.

Dakhanago'nun şarkısı; konusunu Çerkeslerin en eski kahramanlar destanlarından alan ilgi çekici bir piyestir. Bu eser sosyalist realizm ruhlu diğer edebi eserlerden his ve fikir derinliği ile ayrılır. Eşsiz sanat yönleri romantizmi ruh ve renkleri romantik dünyasının Garhart Hauptmann'ın Die Versunkene Glochc veya Maeterlinck'in mavi kuş (L'oiseau bleu) gibi unutulmaz eserlerile ayni seviyeye yerleştirir.

Piyesin kaynağı (ÇERKES FOLKLORU) dur. Sözlü edebiyat Kuzey Kafkastaki diğer insanlarınkinde olduğu gibi Çerkeslerin kültüründe de büyük rol oynamıştır. Ve her zaman çeşitliği ve renklililiği ile gözc çarpmıştır. Bütün folklor törlerini (çeşitlerini) içine alır; Şarkılar, masallar, destanlar, atasözleri bilmeceler, allegorik hikâyeler, manzum halk şarkıları ve tekerlemeler.

Çerkes folklörünün en eski örnekleri, bilhassa «NARTLARIN MASALLARI» bu eserin girişinde de Yu. Libedinsky tarafından gösterildiği gibi milâttan önce 8-12 yüzyılları arasındaki zamana kadar gider (1). «Nartlar yurtlarının korkusuz koruyucusudurlar. Genç, ihtiyar bütün nüfusun silâhlara sarılması için düşmanın Nart ülkesine yalnız yaklaşması yeterlidir... (2)

«NARTLARIN MASALLARI»nın kadın karakterleri arasında özel bir yeride elinde sıkı sıkı tuttuğu kılıçla insan üstü kuvvetlerinin kaynağı ve ustaca idaresinin desteği olan bekâretine kalbi temiz olmıyanlar tarafından yapılmağa kalkışılan her hareketi bastıran bir NART prensinin kızı olan Dahhanago (DAXANAQO) doldurmuştur. Aksirova göre, Dakhanago sadece kendi hürriyeti veya kendi iyiliği için değil, zavallı fânilerin kalbinde yer almış olan kötülük, şiddet ve hırsı yenmesi gerekli olan mukaddes hediyeler, akıl ve saadet için çarpışıyordu. Bu hediyeler sadece kalbi hakikaten temiz ve Dakhanago'yu asilce bir döğüşte alt edecek, yenilmez cesaretle dolu olan bir insan tarafından kazanılabilir. Ve insanlığa getirilebilirdi.

«Dakhanago şarkısı »Kabardey çerkeslerinin millî tiyatrosunda ilk sahneye konuşundan beri tiyatronun repertvarında iyice yerleşmiş ve seyirciler arasında değişmez bir başarı kazanmıştır (3). Sovyet eleştirmecileri bu başarıyı bir Sovyet piyesi için alışılmamış - ölçülere saçılmış yeni ışık - (s. 5) olarak açıklamışlardır. Aynı zamanda Çerkes edebiyatının başlangıç ve gelişmesini yalnızca Sovyet rejimine borçlu olduğu fikrini yaymak fırsatını ele geçirmeğe çalışmışlardır (4). İşin aslında Çerkes edebiyat ve yazılı dili ekim ihtilâlinden çok evvel başlamıştı. «Yazılı Çerkesçe Arap yazısı halinde yedinci yüzyıldan beri mevcuttu. Ve Çerkesçe dini okullarda ve daha sonrada liselerde okutulmuştu. Meselâ 1855 te «Adige dil ve edebiyatının etüdü için kitap»ı bastıran Ömer Borsey tarafından Stavropol lisesinde, 1891 de «Kısa bir Kabardey grameri» kitabını yayan L. Lopatinsky Nalçik lisesinde Çerkesçe; Ekaterinodar, Batalpaşinsk ve diğer şehirlerde de öğretiliyordu. Bu arada Kazi Atajuk ve diğerleri tarafından on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında not edilmiş çerkes halk destanları kayıtları vardır» (5). Yazılı çerkesçenin en eski kayıtlarına gelince araştırmacılar Çerkesçelerin GRECK yazısını kullandıklarını ifade etmektedirler.

Çerkes millî edebiyatı Şora Nogumuka'nın 1801 1844 Kabardey-Çerkes dilinde problemleri üzerinde yıllarca beraber çalıştığı akademisyen A.M. Şögren in bir ziyaretine ithafen kendi yerli dilinde meşhur KAKH (KAX - Mersiye) yazmış olan Kabardey çerkesi şair ve tarihçisinin zamanına 1830 sonlarına kadar geriye gitmektedir (6). Nogumuka «Çerkes destanları» (1843) «Adige halkının tarihi» (Arab ve Fars yazısı ile de yazılmıştır) ve diğer bazı kitapların yazarıdır (7).

Sovyetlerden evvel Çerkes edebiyatı öncüleri arasında Kazi Atajuk (19 uncu yüzyıl ortalarında), Bek Mirze Paçev (1854-1936), İbrahim Tsey (1895 -1936) bulunmaktadır. Atajuk Kabardeyce şiirlerin-

den başka 1864 te Sadinin (Gülistan) adlı şiirinin Kabardeyce tercümesini, Lermontof'un (Aşık Kerim) ini bastırmıştır. Paçev bir kaç tane şiir, bilhassa (Ali Han Kaşırga'nın şarkısı) (1912) adlı dramatik şiirlerini yazdı. Çerkes hayatından bir kaç şarkı, şiir ve hikâye, yanı sıra İbrahim Tsey iki tane piyeste yazmıştır. 19. uncu yüzyılın sonunda ve 20 inci yüzyılın başlarında Çerkes edebiyatı, kendi millî dille - rinde yazan bir çok yazar ve şaire sahipti. Çerkes asıllı bir çok yazar ve şairler memleket dışında arapça, türkçe ve bazı Avrupa dillerinde eser verdiler (8). Böylece çerkes edebiyat ve tiyatrosu Sovyeit edebiyat eleştirmecilerinin göstermeye çalıştığı gibi «EKİM İHTİLALININ ÇOCUĞU) değildir (Sahife 3).

«Dakhanago'nun şarkısı»nın şaşırtıcı peri masalı romantizmi ve lirisizm'i okuyucuyu daha baştan yakalar. Yüksek dağlarla sarılmış bir dağ ovası getirin göz bebeğinizin önüne. Uzakta bir gök ve uzak bir yerde bir şarkının kısalmış melodisi, çekici ve basit. Az sonra bu melodiye bir ses karışır «yakışıklı Dzharimes, ruh arkadaşım... çabuk gel ve sözümden kurtar beni. Gri taş, gri kaya... yüz kuvvet beni koruyor. Fakat sen temiz kalpli ve cesur ol, hepsini yeneceksin.» (Sahife 11). «Dzharimes» bu işi üzerine almağa karar verir. Gitmeden evvel NARTLARI baskısı altına alanlar ile gülüp alay ettiği için mahkûm edilen fakat Dzharimes'in kurtardığı evsiz barksız, bir gezginci şair tarafından takdis edilir. «Bütün dualarım seninle beraber olsun, çünkü senin büyük işler başarmak için doğmuş olduğunu görüyorum» der gezginci şair. Fakat önce ona ne yapması gerektiğini anlatır :

Dakhanago'nun isteyerek kendisini hapsettiği ulaşılamaz şatoya gitmesi ve bu yenilmez savaşçı kızı asil bir döğüşte yenmesi lâzımdır - verdiği sözden kurtarmak için - fakat bu söz nedir acaba? babası, ki Nartların sonuncusudur, insanların mukaddes hediyeler hakkındaki bilgilerini kötüye kullandıklarını gördüğü için öleceğini anlayınca kızını çağırarak ona şöyle dedi: «Dakhanago, sana aklımızı emânet ediyorum, seni bilgimizle bırakıyorum, sana gücümüzü ve kuvvetimizi bırakıyorum, temiz fikirli olmayan ve korkak ruhlu fânilerin onlara ihânet etmemesi için çok dikkatle muhafaza et. Onlar sadece bir döğüşte seni yenen bir adam tarafından elde edilecek, ey kızım...» (sahife 17). Dakhanago'nun babası, gezginci şair anlatmağa devam etti, bu sonuca varmıştı. Çünkü «... bir zamanlar insanlar bir arada arkadaşça bir aile halinde yaşarlardı. Ve akıllı, güçlü Nart kabilesi onlara hayatlarını nasıl daha neşeli geçireceklerini öğretti... Fakat Nartlar akıllarına güveniyorlardı ve çok sâde idiler; saçtılar... zavallı fânilere bilgi saçtılar, insanların onu nasıl paylaşacaklarını bilmeden, onlardan nelerin yeitşeceğini bilmeden... Bilmiyorlardı bu ışık çocukları kötülük, hırs ve şiddetin bunların kalplerine yaşadığını ve bu hislerin bazılarını bu akıl taneciklerini başkalarına baskı yapmıya yönelteceğini...» (sahife 10).

Dzharimes nişanlısı Kaziban'ın ricalarını dinlemiyerek kendi insanlarının saadeti için bu işe girişmeğe karar verir. Gezginci şairin beraberliğinde «Çiçek açan gök kuşağı köprüsü»nü geçerek kendini Dakhanago'nun oturduğu yere götürecek olan seyahata korkusuzca başlar. Her adımda tehlike ve ölüm vardır. Fakat Dzharimes'in kararı sarsılmaz. Beşinci sahne onu bir dağ nehrinin kıyısında raft yaparken ve şöyle söylenirken gösterir: «Bir engel daha, belki de sonuncusudur, aşmam lâzım... öyle ise çağla ey nehir, döndür girdabını, Dzharimes'i utandırıcı bir ölüm ile korkut! fakat onun inatçı iradesini kıramazsın» (sa. 49).

Dzharimes; yolunda onu ilk önce öldürmeye çabalayan daha sonrada onu ölçülemez zenginliklerle volundan çevirmeğe kalkışan kötü ruhlarla karşılaşır güzel sihirbazlarda ayni şekilde onu durduramaz. Bütün bunlar MAETERLİNG'in «Mavi Kuş» unda olduğu gibi insan tipinin karakterlerine sahiptirler ve ormandaki canavarlarda dahil olmak üzere hepsi insan dilinde konuşurlar.

Tam ülküsüne varacak iken susuzluktan ve yorgunluktan baygın düşer. Ölümden, oğluna su geitirmek için uzun, zor bir seyahat yapan annesi tara - fından kurtarılır. Anne şöyle der: «Benim kim olduğumu öğrenince kan Leopard'ları etrafından toplandılar. Ayılar bana yol açtılar ve kuşlar bana yol gösterdiler...» (Sa. 65). Fakat o bile durduramaz Dzharimesi... Kuvveti tazelenen bir dev gibi son engelleri de yenmek üzere yola düzülür.

(Devamı var)

(*) Sovetskaya Kabardinskaya dramaturgiya. Moscova, 1957. S. 214. Caucasian Review No. 9 Institute for the Study of the USSR. P. 139

(1) Narty-Kabardinsky epos (Nartlar-Kabardeyler destanları) SSCB. fen akademisi tarafından toplanmıştır. Moskova. 1951. S. 8-18

(2) Cherkesy (Çerkesler) R. Traho. Münih 1956. S, 88

(3) Sovetskaya - Kabardinskaya Dramaturgiya (sovyet-Kabardey tiyatrosu)na giriş. Lebinsky. S. 5

(4) İstorya-Kabardy sdrevneishikh vremen do nashikh dnei (eskiden yeniye kadar Kabardey tarihi) Moskova. 1957. S, 19-20: v. Goffenshefen (Novy ootok) «yeni sel» Haşim Teunov'den tercüme. «Sovetsky pisatel» tarafından yayınlanmıştır. Moskova. 1952. S, 251.

(5) R. Traho op. cit. S. 83-84

(6) Haşim Teunov. «Literatura i pisateli Kabardey (Kabardey edebiyat ve yazarları) S, 84

(7) Şora Nogumuka (1844-1944) Sbornik dokumentov'i sateik stoletiyu so dnya smerti (Ölüm yıldönümü üzerine dökümanlar ve makalelerin toplamı) Nalçik, 1944: İstoriya Adygeiskogo narodà (Çerkes halkının tarihi) Nalçik. 1958.

(8) R. Traho, op. cit, S, 97-99.

XIII. Yüzyılda Şimali Kafkas-Mogol (Cengiz Han) münasebet ve savaşlarına ait bir Çerkes piyasinden (Tiyatro) bir sahne.

VECİZELER

★ Akli seliimn insanlara yüklediği ilk vazife, insanların kendilerini bilmesini öğrenmeleridir.
LA FONTAINE

★ Akıllıca evlenmek isteyen kendi dengile evlenmelidir.

★ Güzellik, bazan içkiden daha tehlikelidir. Çünkü güzeli de, güzele hayran olanı da, berbat eder.
ZEMMERMANN

★ Genç iken bilgi ağacı dikelim ki: ihtiyarladığımız zaman, gölgesinde barınacak bir ağacımız olsun.
CHESTERFİELD

★ Hakikaten hür olan bir adamı esaret altına almak, bir balığı karaya çıkarmağa benzer.
DİYOJEN

Milli Hayat

Ziyaeddin SEMGUĞ

Biz insanlar; çok şeyler biliyor ve başarıyoruz. Fakat, kendimizi bilmiyor yahut ihmâl ediyor ve bu yüzden de içtimaî hayatımız âhenksiz oluyor.

Yeni doğan bir çocuk neden ağlar? Sebepsiz kuş uçmadığına göre, henüz gözlerini dünyaya açmış bir yavrunun ağlaması da sebepsiz olmasa gerek... Ağlamakla kederini, üzüntüsünü, gülmekle saadetini, sevincini belli etmekten ibâret olduğunu bildiğimiz bu hal; çok mühim bir hususu düşünmemize yol açar... Zira, hayat boyunca zaman zaman ağladığımıza göre çocukluktan kurtulmuş olmuyoruz. Kızımızın verdiği bir bardak su ile eşimizin muhabbeti bizi güldürmüyor, gülmek elimizden gelmiyor. İstekleri sonsuz, imkânları mahdut yaratıklarız. Bahsettiğim husus da işte bu isteklerimiz karşısında duyulan aczimizdir.

Birimizin aczini kısmen olsun gidermek yine kendi elimizdedir. Bu da onun derdiyle dertlenmekle olur. Beşikten mezara kadar birbirimize muhtacız. Yalnızlık Allah'a mahsustur.

Biz; işbirliği ve arkadaşlığı, çocuklukta saklanbaç oynamak, gençlikte de dansetmek üzere ararız. Halbuki, hayatın her safhasında arkadaşlık, işbirliği, yakınlık ve müşterek menfaat elzemdir. Bu işbirliği fikri yeni bir buluş değildir. İptidaî cemiyet lerin teşekkülü ancak bu fikrin sevkiyle olmuştur. Bugünkü vatanseverliğin, milliyetciliğin temeli, işte bu cemiyetlerdir, Derneklerdir. Ne hazindir ki, medeniyetin zirvesine ulaştığını zanneden yirminci asrın nesli; iptidaî cemiyetlere vücut veren hayatın bu temel düşünce ve prensiplerine mâlik değildir.

Diyeceksiniz ki; «Atom devrini yaşayan bir nesil için bu söz hakaret olmaz mı?» Hayır, Hayır... Fende ne kadar ileri isek, içtimaî cephede o kadar geriyiz.. Bunun en kuvvetli delili; Bazı memleketlerde komünizmin mevcudiyeti ve bazı yerlerde de oralara temâyül tehlikeleridir.

Dünyada sür'atle yayılan komünizm salgını sosyal bir hastalıktır. Şunu da ehemmiyetle belirtmek isterim ki; bu hastalığın doğuşundan ve yayılışından yine biz insanlar sorumluyuz. Zira; menfaatperestiz, fakir halkı himâye etmiyoruz. Tabiî onlarda böyle insanlara düşman kesiliyorlar. Fakirler istismar edilmeseydi, onlarla işbirliği yapılıp himâye edilseydi insanlığa huzursuzluk tohumları yetiştiren Kremlin kundakçıları felce uğrarlardı...

İnsan haklarının bütün devletlerce ahitler altına alınması, insanlara ferah ve neş'e veren rahat ve huzur içinde yaşama ve çalışma azmini ve gayretini vermektedir. İnsanlığın millî topluluklar halinde bulunması ve bu durumu muhafaza edilmesi gerektiğine göre iş birliği de millî bir hüviyette olacaktır. Zira milliyetsizlik soysuzluğa, soysuzluk insaniyetsizliğe, insaniyetsizlik ise şaşkınlığa çıkan bir yoldur.

İnsanlık çapında bir iş birliğine gelince: Bu da ancak ve ancak, milletler arası yazılı hukuk hükümleri gereğince yapılabilir.

Şimdi, mühim bir problemle karşılaşmış bulunuyoruz: Millî iş birliği nasıl temin edilir?

Bunun için kökü iptidaî cemiyetlere kadar uzanan millî hayatı yaşamak kâfidir. Bu hayatın devamı da üç ana temelin teminiyle olur: Millî hürriyet, millî secye, millî şuur... Bu hatları kısaca tedkik edelim :

I — Millî hürriyet:

Bir milletin hayatını koruyan üç faktörün en önünde gelir. Millî hürriyet öyle bir varlıktır ki; buna mâlik bulunmıyan bir millet aslâ huzura kavuşamaz. Millî hürriyetten mahrum bir milletin hayatı tehlikededir.

II — Millî secye :

Millî secyeye mâlik olan bir millet; hürriyetini kaybetmiş, esârete düşmüş, hatta ve hatta gürbetlere düşmüş olsa, yine de millî hayatı yaşamış olur. Kanada'daki Ruslar, Amerika'daki İrlanda'lılar ve İtalyanlar buna güzel birer misâldir. Ancak millî secyenin hayatiyeti, millî kültüre verile nöneme bağlıdır. Millî kültürünü yaşatmak için çalışmayan veya bu haktan mahrum edilen bir millet; zamanla millî secyesini de kaybeder.

III — Millî Şuur:

Üç faktörün en önemlisi olan millî şuur; milletin canıdır. Zira, duygu ve düşünceye dayanan millî şuurun insandaki yeri beynidir, müfekkeresidir. Milletin yaşama irâdesi için en kuvvetli silâhıdır. Millî şuurunu kaybeden bir millet; artık ölüme mahkûm olmak isidadındadır.

Millî şuuru yaşatmak, ancak millî telkinle mümkün olabilir. Böyle bir ders alamıyan, almak istemiyen veya mahrum edilen bir millet; başka milletlerin tesirinde kalarak millet olmaktan çıkar, uzaklaşıp eriyip gider.

Hadiseler Haberler :

VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ!...

Kadircan KAFLI

Sanki her işimiz yoluna girdi ve bütün meselelerimizi hallettik de hangi dilde konuşacağımız meselesi kaldı. Otuz sene önce ortaya atılıp bir sabun köpüğü gibi sönmüş gitmiş olan «Vatandaş Türkçe Konuş» fantezisi yeniden ele alındı. Bari vatandaşlarımız öyle çirkin ve yayvan Türkçe konuşuyorlar ki kulaklarımız tırmalanıyor. Konuşmasalar daha hoş olacak!»

Bunları ben yazmıyorum. Ankaradan bir okuyucumuz yazıyor.

Dünyada dil ve din bakımından bizim kadar mütecanis bir millet nadirdir. Çünkü binde en az 995 i Türk ve Müslümandır.

Amerikada seksen türlü dil konuşulur. Kimse kimseye «İngilizce konuş »demez. İsviçrenin resmen üç dili vardır, tek dil kabul etmek ve buna vatandaşları zorlamak kimsenin aklına gelmez, fakat onlar en ileri milletlerdir.

Asıl mühim olan Türkçenin acıklı durumudur. Dünyada Türkçe kadar bozulmuş dil sanırım ki yok tur. Bir işe çok kişi karışırsa bozulur.

Yüksek tahsil görmüş olanlarımız arasında bile (Hâtıra) ve (hatırâ), (mâcera) ve (macerâ) diyenler çoktur. (Yalnız) ı (Yanlız), (aşçı)yı (ahçı) diye söylerler. (Ta'min) diyemezler (tamim) derler. Yapacağım diyeceklerine (yapıcım) diye konuşurlar. Hele şu (ayriyeten) kelimesine ne demeli? Bunun aslı (ayrıca) olduğunu bilenlerimiz nadirdir. Her gün gazete ve dergilerde bir çok yanlış kelimeler!... Bazan bir cümlede üç beş tanesinin sıralandığını görürüz.

Hem Batı medeniyetine uymak isteriz, hem de o medeniyetin vaktiyle bizden aldıkları usullere bile değer vermeyiz. O memleketlerde her kesin dilediği dille konuşmasına karışmazlar. Nitekim Fransada, Almanyada, İngilterede, Amerikada binlerle ve on binlerle Türk vardır. Türkçe konuşurlar.

Evet, Türk vatandaşlarımın Türkçe konuşmaları arzu edilir, fakat zorla değil, Nitekim Amerikan vatandaşlarının hepsi ingilizce bilirler, bir iki nesil sonra Almanlar Almancayı, Fransızlar fransızcayı, Ruslar Rusçayı, Rumlar rumcayı, Ermeniler ermeniceyi unuturlar. Bizde de böyle olmaktadır ve olacaktır. Müslüman olmıyan vatandaşlarımız arasında güzel türkçe konuşanlar, hatta türkçe edebiyat yapanlar her sene çoğalmaktadır.

Ankaralı okuyucum diyor ki:

«Filmlerde Türkçe konuşsunlar! Her memlekette gösterilen filmler o memleketin diline göredir. Almanyada Almanca, İngilterede ingilizce, Fransada fransızca, Arabistanda Arapça..»

Filmlere orijinal kopya, Türkçe kopya diye iki türlü damga vurulmaz. Bir sinemada filmi ecnebilerinde seyredeceği gibi bir husus düşünülemez.

Bırak, her kes dilediği dilde konuşsun, dilediği şekilde giyinsin!.

Küçük zorlamalar büyük zorlamalara yol açar. Hem «YAŞASIN HÜRRİYET» diye can veririz, hem de küçük hürriyetlere karışırız. Büyük meseleler uğrunda büyük çalışmalar yapmak bize daha yakışır.

(Tercüman gazetesi 26. Eylül. 1960)

———— 0 ————

ŞİMALİ KAFKASYADA DİN VE ÂDET BAĞLILIĞI

Moskovalı SOVETSKAYA ROSSİYA adlı gazetenin 27. 8. 1959 tarihli nüshasında; Şimali Kafkasyadaki Sovyet emirberlerinden biri olan, Sovyetler Birliği Komünist partisi Karaçay-Çerkes eyâlet komitesi sekreteri R. Canbekov'un (Şeriat ve Kur'an - Dağlı Kadınların düşmanıdır) başlıklı bir makalesi intişar etmiştir. Bu; İslâm dini için hakaretamiz ve haksız makalede, yazar; Şimali Kafkasyanın müslüman ahalisinin, hususen Karaçay - Çerkeslerin arasında şeriat ve millî geleneklerce tesbit edilen «Dini inanç ve âdetlerin» yaşamağa devam ettiğini kaydetmektedir. Canbekov yazısına devamla diyorki; bununla ilgili olarak, son zamanlarda Karaçay-Çerkes Muhtar eyâletinin Sovyet makamları, yerli halkın dini inanç ve âdetlerine karşı mücadeleyi hızlandırmakta ve din aleyhtarı propagandayı kuvvetlendirmektedirler. Sovyet makamlarının Şimali Kafkasyalıların din ve âdetlerine karşı mücadele meselesi, Çerkask şehrinde geçenlerde vukubulan Şimali Kafkaslı kadınların eyâlet toplantısında da müzakere konusu olmuştur. Bu demektir ki; Sovyet makamları din aleyhtarı mücadele ve propagandaya müslüman kadınlarını da celbetmek için gayret sarfediyorlardır. Şimali Kafkasyanın Karaçay-Çerkes eyâleti mesul parti adamlarından birinin kalemile

tasvir edilen (Kafkasyada İslâ mdininin hürriyeti) işte böyle bir manzara arzetmektedir.

Canbekov ve Tahirov'un yazıları, Sovyet makamlarının bütün sovyetler Birliği mikyasında yürüttükleri din aleyhtarı mücadele ve propagandasının ancak bir cüz'ünü teşkil etmektedir. Bu olay; Moskovalı PRAVDA gazetesinin 21. 8. 1959 tarihli nüshasında çıkan bir makalede teyit etmektedir. Bu makalede Sovyet hükümeti şu direktifi vermiştir:

«Bütün ideolojik müesseseler, dini hurafelerin tam ve nihai imhası için gayret sarfetmelidirler.»

0

KONGRE

6/XI/1960 pazar günün öğleden sonra Lalelide Kafkas Kültür Derneğinin yıllık kongresi yapılmıştır. Toplanan üyeler arasından İsmet Varol kongre Başkanlığına Üniversiteden üniversite öğrencisi İpek Yağan ile Üniversite öğrencisi Güngör Olcay kâtipliklere seçilmişlerdir.

Kongrede eski idare heyeti tebriye edilmiş, dilekler arasında en başta yüksek tahsil talabeleri için yurt üzerinde durulmuştur.

Yeni İdare heyeti seçiminde tüccar Mahir Çeçen, bankacı Orhan Deçen (Özbek), tüccar Muharrem Bilgiç, Dr. Cahit Başkur, gazeteci Alaettin Kutlu, imâlâtçı tüccar Faruk Jular, Üniversite öğrencilerinden İsmet Haretoka, asli üyeliklere. Nakliyatçı Bilâl Şardum, Tüccar Salâhettin Özer, Üniversiteden Güngör Olcay, Bn. Kevser Gıray, tüccar Hacı Polat, üniversiteden Afer Gırbı ve Zihni Demir yedek üyeliklere seçilmişlerdir.

Murakipliğe Dr. Vasfi Güsar, Ömer Yağan, İsmet Varol getirilmişlerdir.

Yeni idare heyetini tebrik eder başarılar dileriz.

Yeni Kafkas

HAYIRLI KONULAR

Amman (Ürdün) Çerkes hayır cemiyeti İstanbul Üniversitesinde tahsil görmek üzere bu senede iki talebe göndermiştir. Biri Tıp Fakültesine diğeri Eczacı mektebine baş vurmuşlardır. Hayırlı işlerinden ötürü cemiyeti tebrik eder gençlere de muvaffakiyetler dileriz.

Yeni Kafkas

AÇIK MUHABERE

Kayseri şehir kadastro müdürlüğünde bir hemşerimiz senelik abone parasını göndermiş, fakat ismi iyi okunamamıştır. Bir mektupla isim ve soyadlarını bildirirlerse pek memnun oluruz.

Yeni Kafkas

Dergimizin neşriyat müdürü sayın Mehmet Ketey hemşerimizin epeyce zamandır devam eden ve düzelemiyen sıhhî durumu dolayısiyle vazifesinden çekildiğini teessürle öğrendik. Kıymetli ağabeğimize acil şifalar dileriz.

Yeni Kafkas

EVLENME TÖRENİ

Aziz hemşerimiz merhum emekli binbaşı Hamit Mamıh'ın oğlu Zeki Mamıh'ın Yüksel Polat ile 28. Eylül 1960 tarihinde Eskişehirde D. D. Y. lokalinde evlendikleri memnuniyetle haber alınmıştır. Mamıh ve Polat ailesini tebrik eder yeni çifte sağlık ve saadet temenni eyleriz.

Yeni Kafkas

SÜNNE TTÖRENİ

Aziz hemşerilerimizden Ruşen Mamıh'ın oğlu Faruk Mamıh ile Dr. Feyzi Ekinci'nin oğlu Aytek Ekinci'nin sünnet törenleri 28. Eylül 1960 ta Eskişehir D.D.Y. lokalinde yapıldığı öğrenilmiştir. Ana ve babaları tebrik eder küçüklere sağlık, saadet ve güzel istikballer dileriz.

Yeni Kafkas

VEFAT

Osmanlı hükümeti devrinde İstanbul Çerkes teavun cemiyeti reislerinden merhum Cavit Therhet paşanın oğlu kıymetli deniz albaylığından emekli Cevat Toydemir akciğer kanşerinden 4.9.1960 günü vefak etmiş ve karacaahmet mezarlığına gömülmüştür. Rahmetle anar ailesine başsağlığı dileriz.

Yeni Kafkas

VEFAT

Tokatlı merhum Abdulkerim Markhi'nin oğlu, Merhum Tahir Rüştü Baç'ın damadı, Avukat İhsan Baç ve vilâyet ticaret müdürü Muhsin Baç'ın enişteleri aziz hemşerimiz albay Dr. Cemil Esin bir kalp krizi neticesi 20.9.1960 tarihinde vefat etmiş, cenazesi Leventteki evinden kaldırılarak Şişli camiinde öğle namazı kılındıktan sonra Feriköy mezarlığına defnedilmiştir. Cemile Tanrıdan rahmet, Esin ve Baç ailesine başsağlığı dileriz.

Yeni Kafkas

VEFAT

Ağustos ayı içinde İstanbul - Adapazarı yolunda Ürdün hususi plakalı bir otomobilin çarpışması neticesi içinde bulunan beş gencin vefatile neticelenen kazada ölenler arasında Ürdünlü hemşerilerimizden Fevzan Sabri Tu ile Müslim Yino'nun da bulundukları öğrenilmiştir. Ölülere Allahtan rahmet, akraba ve teallukata başsağlığı dileriz.

Yeni Kafkas

YENİLİK BASIMEVİ
İSTANBUL

Fiatı : 150 Kuruştur